

॥ श्रीकृष्णाय नमः

ग्रन्थाङ्क ६.

॥ ब्रह्मसंबंध काव्यम् ॥

वृत्तिपात्रि. प्रत २०००

संवत् १९७८. अने १९२२.

सोम ओगन्ट,

सदलुभार्छगनत्रास देमाछ,

भीराड, पतासानी पोण, पासे नं. ११० ना मेडा उपर-अमडावाड.

न्योछावर ३. ०-४-०

અમારા તરફથી પ્રકટ થએલાં પુસ્તકો.

૧ વિવિધ ધોળ તથા ૫૬ સંગ્રહ. યામ ૧ લો (આવૃત્તિ ૪ થી) ૧—૪—૦	
૨ વિવિધ ધોળ તથા ૫૬ સંગ્રહ. ભાગ ૨ જો. (આવૃત્તિ ૨ જી) ૧—૩—૦	
૩ શ્રીગોકુલનાયજીનાં ધોળ તથા ૫૬ સંગ્રહ ... .. ૧—૦—૦	
૪ નિત્યનિયમના પાઠ તથા ધોળ (આવૃત્તિ ૫ થી) ... ૦—૪—૦	
૫ શ્રીગોકુલનાયજીનાં ૨૪ વચનામૃત (ગુજરાતી) ... ૦—૪—૦	
૬ અક્ષરસંખ્યા કાવ્ય (આવૃત્તિ ૩ જી) ... ૦—૪—૦	
૭ શ્રીકૃષ્ણસ્તોત્ર રતનાકર. મુળશ્લોક સાથે ગુજરાતી ટીકા ... ૦—૧૨—૦	
૮ શ્રીપુરુષોત્તમ સદ્ગુણ નામ સ્તોત્ર (મુળ શ્લોક સાથે ગુજરાતી ટીકા) ... ૨—૦—૦	
૯ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (તત્ત્વદિપિકા અમૃતતરંગી-જ્ઞીના આશય સાથે) ... ૧—૮—૦	
૧૦ શ્રીગોવર્ધનનાયજીનું પ્રાકટ્ય (આવૃત્તિ ૨ જી) ... ૦—૬—૦	
૧૧ શ્રીયોગ્ય ગ્રંથો સરળ ગુજરાતી ટીકા (આવૃત્તિ ૨ જી) ... ૧—૪—૦	
૧૨ શ્રીગુણાંકજી કૃત વિજ્ઞાપિત ... ૦—૫—૦	
૧૩ શ્રીગોકુલનાયજીનાં ૨૪ વચનામૃત (વ્રજભાષા) ... ૦—૫—૦	
૧૪ શ્રીમ ૭ મહારાજ કૃત ૩૨ વચનામૃત, તથા મહારાજ શ્રીએ કરેલાં કીનતા આશ્રયનાં ૭૫ પદ, તથા શ્રીદ્વારકામાં કરેલા કમ્પનમોઝનું ધોળ, તથા મહારાજશ્રીના જીવન-ચરિત્રના કેટલાક પ્રસંગો સહીત સુધારા વધારા સાથે (વ્રજભાષા) (આવૃત્તિ ૨ જી) ... ૦—૬—૦	
૧૫ નિત્ય નિયમના ૨૪ પાઠ (મુળ સંસ્કૃત) ... ૦—૬—૦	
૧૬ ૮૪ વૈષ્ણવની વાર્તા (ગુજરાતી ભાષામાં મોટા અક્ષરથી) (આવૃત્તિ ૨ જી) ... ૨—૮—૦	
૧૭ શ્રીયમુનાસ્તોત્ર રતનાકર ... ૦—૮—૦	
૧૮ શ્રી સ્વરૂપદર્શન (૧૪૦ કોટાવાળું) (આવૃત્તિ ૪ થી) ... ૩—૦—૦	
૧૯ કીર્તન સંગ્રહ ભા ૧ લો. વધોત્સવકેકીર્તન (ધણા મોટા અક્ષરથી) ... ૧૮—૦—૦	

ગુજરાત વિદ્યાપાઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૫૯-૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ગુર્જરસાહિત્ય ડાયેમ

વિષય ૬૩૫:૧

॥ ब्रह्मसंबंध काव्यम् ॥

भट्टोपाह पण्डित विठ्ठलजी तनूज प्राणशंकर
शास्त्रिणा विरचितम्

न्योक्तावर रु. ०-४-०.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ
 ડિપોઝિટ વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
 અમદાવાદ
 ગુજરાતી ગ્રંથોદ્ધાર-સંગ્રહ
 ૧૦૫૯૧

યથાધિકારસ્તરણ મક્તિમાર્ગોપદેશતઃ ॥

યજ્ઞધારસર્વોસ્તં વન્દે શ્રીવલ્લભમ્પ્રથમ્ ॥ ૧ ॥

પ્રિય વાંચકવૃન્દ ! શ્રીમદ્ ભાગવત ૧૨ મા સ્કંધના ૩ ના અધ્યાયના ૪૩ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

કલોનરાજઙ્ગગતાંપરંગુરં ત્રિલોકનાથાનતપાદપક્ષ્મજમ્ ।

પ્રાજેનમત્યાંભગવન્તમચ્યુતં યદ્યપન્તિપાત્વળકવિભિન્નધેનસઃ ॥

અર્થ—હે રાજન્ ! ત્રિલોકનાથ ઇન્દ્રાદિ જગતના પરમહિતકારક જે ભગવાનના ચરણકમલને ભજે છે તે અચ્યુત ભગવાનને પાખંડથી બેદાયલી બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો બહુધા પ્રકારે કલિયુગમાં ભજી શે નહિ.

ઇત્યાદિ શ્રીશુકદેવજીનું વાક્યામૃત સત્ય છે, કેમકે કલિયુગમાં મિથ્યાપ્રવૃત્તિ વધી જવાથી અને દ્વેષાદિ અનેક કારણોને લીધે બુદ્ધિ-મુખતા થવાથી ભગવાનને ભજવાનું પ્રાયઃકાષ્ટને મન થતું નથી, કદાચિત્ કોઇ મન કરે તો તેને અમત્યાક્ષેપોદ્વારા ભગવાની સ્વધર્મથી વ્યુત (બદ) કરનારાઓ ધણા મળે છે. નૃસીંહમેહેતા કે જે આ-જથી પાંચસો વર્ષ ઉપર થઇ ગયા તે ભગવાનના અનન્યભક્ત હોવા છતાં રાજ માંડલિકના સમયમાં તેને સંન્યાસીઓ અને બીજાઓએ

હેરાન કરવામાં બાકી રાખી નહોતી, મીરાંબાઇને પણ તેમજ થયું હતું. જહાંગીર બાદશાહના વખતમાં ચિદ્રૂપનામના સંન્યાસીએ ભક્તિ-માર્ગ સામે તોફાન કરવામાં બાકી રાખી નહોતી, થોડા સમય ઉપર જયપુરના રાજા રામસિંહના સમયમાં લક્ષ્મણગિરિ નામના સંન્યાસીએ પણ તેવુંજ તોફાન મચાવ્યું હતું. પરંતુ તે પાખંડિઓને વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતોની નિર્દોષ પ્રવળતાથી નિરાશ થવું પડ્યું હતું. હાલના સમયમાં પણ ફેટલાક ભક્તિમાર્ગના દ્વેષીઓ તરફથી આચાર્ય ચક્રચૂડામણિ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ ઉપદેશ કરેલો નિર્ગુણ અથવા પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ અવૈદિક છે, એ ધર્મ ચક્રને માટે છે, છતાંદિ અનેક અક્ષેપો કરી વૈષ્ણવોને શ્રીહરિને ભજવાથી દૂર રાખવાનો પ્રયત્ન થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ બ્રહ્મસંબંધના મંત્ર વિષે મનસ્વીકૃતકં કરી “દ્વારાષપજવા” વિગેરે શબ્દો લખી વૈષ્ણવોની નિંદા કરીને પોતે કૃતાચ મનાય છે. માટે પ્રથમ વૈદિક અને અવૈદિકનો ખુલાસો થવાની ખાસ જરૂર છે વૈદિક એ શબ્દ વેદ ઉપરથી સિદ્ધ થયેલ છે અર્થાત્ વેદ, ઉપનિષદ્ ગીતા, અને હૃદયારણ્યમાં કલા પ્રમાણે ઇતિહાસ, અને પુરાણોમાં જે સિદ્ધાન્ત દેહ્યો હોય તે વૈદિક છે અને તેથી જે વિરુદ્ધ હોય તે અવૈદિક છે.

આ દુનિયામાં રહેલ, પ્રેમ અથવા ભક્તિ એ એક મોટી શક્તિ છે. તે વગર કરેલી ક્રિયાઓ જોષ્ટરે એવું કહી આપી શકતી નથી ભક્તિના પ્રભાવથીજ પારેલા કાર્યમાં દુષણ, ખામી કે પ્રતિબંધ રૂપ જે પદાર્થ પડતા હોય તે સહેલાઈથી દૂર થઈ શકે છે. શાળામાં જતા વિદ્યાર્થીઓમાંથી જે પોતાના અભ્યાસના વિષય ઉપર વધારે પ્રેમ રાખે છે તે વધારે ફતેહમંદ થાય છે. વ્યાપાર રોજગારમાં પણ

તેમજ બને છે. જે આકર કે ગુમાસ્તો પોતાના શેઠ ઉપર વધારે પ્રેમ રાખે છે, તે તેને વધારે પ્રિય થાય છે. જે બાર્યા પોતાના પતિના ઉપર સ્નેહ રાખે છે, તેજ પોતાના બાર્યા તરીકેના ધર્મ વધારે સહેલાઈથી બળવી શકે છે. આલૌકિક દષ્ટાન્તો અલૌકિકને લાગુ પડે છે, કેમકે પ્રેમ માત્ર લૌકિક નથી તેની સત્તા અલૌકિક પ્રભુ સુધી પહોંચે છે.

ઇતિહાસથી અને નજીકમાં રહેવાથી રાજા વિષે પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવનાર રાજાને ઓળખી શકે, પણ તેથી રાજાની એને પ્રાપ્તિ થાય નહિ, તેમજ કેવળ જ્ઞાનના કારણથી રાજા એના ઉપર પ્રસન્ન થાય નહિ. વખતે જ્ઞાનના અભિમાનથી તે હું રાજા છું એમ કહી પ્રસિદ્ધ રીતે રાજા તરીકે એણે કરે તો તે કેદખાનાને પાત્ર થાય પણ જે તે રાજાને જાણી તેના ઉપર ખરા અંતઃકરણથી સ્નેહ રાખે, તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે, અને તેનાં દરેક કાર્યની પ્રશંસા કરી તેને ટેકા આપે, અને તેના પ્રસિદ્ધ રીતે ગુણ ગાય તો રાજાની તેના ઉપર પ્રીતિ થાય. એજ પ્રમાણે ભગવાનનું પણ સમજવું. જ્ઞાન સંપાદન કરવાથી આ ભવસાગર કદાચિત્ તરી શકાય, પરંતુ તેથી ભગવાનની પ્રાપ્તિ તો દુર્લભજ છે. ભગવાનની પ્રાપ્તિ તો કલ્પાતુકેવલંભક્તિર્બ્રહ્મસાયુજ્ય-કારિણી (અર્થ—કલિયુગમાં તો પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કેવળ ભક્તિથીજ થાય છે.) ઇત્યાદિ વાક્યથી ભક્તિરૂપ દૃઢ વડાણ ઉપર અ.૩૬ થયા સિવય થઇ શકતી નથી. એ વડાણ તો માત્ર ‘અહંબ્રહ્માસ્મિ’ નું કથન નથી કિંતુ “અહં બ્રહ્માસ્મિ” અને તેનું આચરણ છે. એટલાજ માટે ગોપાલતાપિની ઉપનિષદમાં કહ્યું છે :—

एकोवशीसर्वगःकृष्णईडय एकोऽपिसन्बहुया, यो विभाति ।

तंपीठयऽनु भजन्ति धीरास्तेषांसिद्धि रशाश्वतनितेरषाम् ॥

અર્થ—એક, સર્વને વશ વર્તાવનાર, સર્વવ્યાપક, અને રતુત્ય, શ્રીકૃષ્ણ એક જાતાં, પણ બહુ પ્રકારે પ્રકાશે છે, તેને જે સ્થિતિ બુદ્ધિવાળા બને છે તેઓને નિત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ બીજાઓને થતી નથી.

એજ ઉપનિષદના છેલ્લા મંત્રમાં કહ્યું છે કે—

તસ્માત્ કૃષ્ણ એવપરમોદેવ સ્તંધ્યાયેત્ ।

તરસયેત્ તંયજેત્ તંભજેત્ ॥

અર્થ—એટલા માટે શ્રીકૃષ્ણ એજ પરમ દેવ છે; તેમનું ધ્યાન કરવું, તેમનો અનુભવ કરવો, તેમનું પુજન કરવું અને તેમની ભક્તિ કરવી.

શ્રીગીતાજીના ૮ મા અધ્યાયના ૨૨ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

પુરુષઃસપરઃપાર્થ ભક્ત્યા લભ્ય સ્વનન્યયયા ॥

અર્થ—હે અર્જુન ? તેપર પુરુષપરંબ્રહ્મ અનન્ય ભક્તિ વડેજ પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીમદ્ ભાગવત દશમસ્કંધ અ. ૧૪ માં બ્રહ્મ સ્તુતિમાં કહેલ છે કે—

શ્રેયઃસુતિભક્તિમૂદસ્ય તે વિભો ।

ક્લિશ્યંતિ, યે કેવલ બોધલભ્યયે ॥

તેષામસૌલેશ્વર એવશિષ્યતે

નાન્યઘ્નયા સ્થૂલતુષાવઘાતિનામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—હે વિભો !!! (ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ) હમેશાં જેમાંથી કલ્યાણનાં ઝરણાં ઝર્યા કરે છે, એવી આપની ભક્તિને ત્યાગ કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિને માટે જે કલેશ કરે છે તેને આ (પ્રત્યક્ષ

અનુભવમાં આવતો) કલેશજ બાકી (ફળમાં) રહે છે, બીજું કાંઈ પણ ફળ મળતું નથી. જેમ ચોખા વગરનાં શાળ (ડાંગેર) નાં ત્રાડાં ફોતરાં ખાંડ્યા કરે, તેને ખાંડતાં ખાંડતાં પોતે થાકી જાય, અને હાથમાં ફાક્ષા પડે પણ તેમાંથી ચોખા નીકળે નહીં તેમ ભક્તિ વગર પ્રજ્ઞપ્રાપ્તિ થતીજ નથી.

ઇત્યાદિ વેદ, ગીતા, ભાગવતાદિના પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે કે પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની ભક્તિ કરવી એજ મુખ્ય ધર્મ છે. જીવ હૃદયરતો અંશ છતાં અહંતા મમતાને લીધે મિથ્યામૂલ માયિક સંસારનાં દુઃખો ભોગવે છે, એ આધ્યાત્મિક દુઃખોની નિવૃત્તિને માટેજ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ શુદ્ધ વૈદિક ભક્તિમાર્ગનો ઉપદેશ કરેલો છે. ભક્તિ કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાને માટે બ્રહ્મસંબંધ કરવાની જરૂર છે એટલાજ માટે શ્રીમદ્ભાગવત રક. ૧૧. ૧૬ માં અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ધવજી પ્રત્યે કહ્યું છે કે—

एवं धर्मेर्मुष्ण्याणामुद्धवात्मनिवेदिनाम् ॥

मयिसंजायते भक्तिः ॥

અર્થ—હે ઉદ્ધવ ? આત્મનિવેદન અર્થાત્ બ્રહ્મસંબંધ કરનારા જીવોને ઉપર કહેલા ધર્મો (અદ્વામૂલકથાચાર્યમિત્યાદિ) પ્રમાણે મહારામાં સારી રીતે ભક્તિ થાય છે અર્થાત્ ભક્તિ કરવાનો હૃદયવાળા જીવોએ બ્રહ્મસંબંધ કરવાની જરૂર છે મનુષ્યને આલોકમાં જે જે વસ્તુ ઉપર પ્રીતિ હોય તે તમામ વસ્તુ દેહ, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો, અંતઃકરણ અને તેની વૃત્તિઓ, પુત્ર, આત્મ (સગાં સંબંધી), ધન, આત્મા સમેત સર્વ વસ્તુઓ ભગવાનને અર્પણ કરવી એનું નામ

આત્મનિવેદન, અથવા આત્મસમર્પણ, અને તેમ કરવાથી ભગવાનની સાથે જે અંશાંશીરૂપ સંબંધ નિત્ય છે તેની પુનઃસ્મૃતિ થતી તેનુંજ નામ બ્રહ્મસંબંધ કહેવાય છે.

આ બ્રહ્મસંબંધના ખરા રહસ્યને નહિ સમજતાં કેટલાએક ભક્તિમાર્ગના દ્વેષીઓ તે વિષે મનસ્વી કુતર્કો કરી મિથ્યા આક્ષેપો કરી રહેલા હોવાથી બ્રહ્મસંબંધના ખરા રહસ્યને જણાવવાની જરૂર હોવાથી આ ગ્રંથ બહાર પાડવામાં આવેલો છે. આ ગ્રંથને વિષે બ્રહ્મસંબંધના મંત્રને અનુસરી દરેક ઇન્દ્રિયોને લૌકિકાસક્તિમાં નહિ જવા દેતાં ભગવત્સેવામાં તત્પર થવાનો યથાર્થ ઉપદેશ વર્ણન કરવામાં આવેલો છે. બ્રહ્મસંબંધના મંત્રમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સર્વસ્વ અર્પણ કરવાનું કહ્યું છે એ મંત્રમાં “કૃષ્ણ” શબ્દ કોઈ લૌકિક વ્યક્તિ કે ગુરૂના અર્થમાં વાપર્યો નથી એમ, ભગવતે અને ગોપીજનલલ્લભાય પદોથી નિશ્ચય થાય છે. કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા, સમ્યક્દાનંદ, પુરૂષોત્તમ ઇત્યાદિ થાય છે અને તદનુસાર કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ આદ્યશંકરાચાર્યજી વિષ્ણુ સહસ્ર ઉપરની પોતાની રીકમાં નીચે મુજબ બતાવે છે—

કૃષિર્ભૂવાચકઃશબ્દોણશ્ચનિવૃત્તિવાચકઃ ।

વિષ્ણુસ્તદ્ભાવયોગાच्च કૃષ્ણો ભવતિ શાશ્વત ॥

इति वचनात् सच्चिदानंदात्मकः कृष्णः ।

અર્થ—કૃષિ શબ્દ સત્તા વાચક છે, અને જ શબ્દ આનંદ વાચક છે. આ બંને શબ્દના ઐક્ય થકી નિત્ય વિષ્ણુ એવો કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ થાય છે. એ વચનથી કૃષ્ણ સમ્યક્દાનંદાત્મક છે એમ જણવું.

વળી એજ આઘ શ્રીશંકરાચાર્યજી કેશવ જે શ્રીકૃષ્ણનું એક નામ છે તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપે છે—

કશ્ચ અશ્ચ રશ્ચ ત્રિમૂર્તયઃકેશાસ્તે યદ્વશેનવર્તતેસકેશવઃ ॥

અર્થ—ત્રિમૂર્તિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને શ્રીમહાદેવજી જેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે તેનું નામ કેશવ. એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણનો અર્થ આદિ-કર્તા નારાયણ ગીતા ભાષ્યમાં પણ શ્રીશંકરાચાર્યજીએ દર્શાવેલ છે.

ઉપર પ્રમાણે શ્રીઆદ્યશંકરાચાર્યજીએ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પરબ્રહ્મ રૂપે વર્ણન કરેલ છે અને “મજ્જિમાસિદ્ધિ” એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની ભક્તિ સેવા કરવાનો સદુપદેશ કરેલો છે ત્યારે હાલમાં કેટલાએક તદ્દનુયાયીઓ તે ભક્તિનો ખર્ચ કરવાને તેમનાથી વિરુદ્ધ પ્રયત્ન કરી રહેલા જણાય છે.

બ્રહ્મસંબંધનો અર્થાત્ ભગવાનને સર્વસ્વ અર્પણ કરવાનો શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ જે ઉપદેશ કરેલો છે તે સર્વથા વૈદિકજ છે એમ નિચેના પ્રમાણોથી ખાત્રી થશે. ધૃતદારણ્યક ઉપનિષદના શ્રીમ્મ અધ્યાયના પાંચમા બ્રાહ્મણની ૧૫ મી શ્રુતિમાં બ્રહ્મસંબંધ અથવા આત્મ સમર્પણનું નિરૂપણ કરેલું છે—

**સવા અયમાત્મા સર્વેષાં ભૂતાનામધિપતિઃસર્વેષાંભૂતાનાં
રાજા તથથા રથનામૌ ચ રથનેમૌ ચારાઃસર્વેસમર્પિતાણ્વ
ગેહાગ્રિયાસ્મનિ સર્વાણિ ભૂતાનિ સર્વેદેવાઃ સર્વેલોકાઃ સર્વેપ્રાણાઃ
સર્વદંત આત્માનઃસમર્પિતાઃ ॥**

અર્થ—જે આ પ્રસિદ્ધ પરમાત્મા છે, તે સર્વ પ્રાણીમાત્રના અધિપતિ છે, સર્વ પ્રાણી માત્રના રાજા છે. જેમ રથના ચક્રની નાભિ, અને તેમીને વિષે સર્વ આરાઓ અર્પિત છે, તેમજ એ આત્માને વિષે સર્વ ભૂત, સર્વ લોક, સર્વ દેવ, સર્વ પ્રાણ, અને સર્વ જીવાત્માઓ સમાર્પિત છે.

શ્રી ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે—

યત્કરોષિયદશ્રાસિ, યજ્જુહોષિદ દાસિયત્ ।

યત્તપસ્યસિ કૌન્તેય તત્કુરુષ્વમદર્પણમ્ ॥

અર્થ—તું જે ક્રિયા કરે, તું જે ભોજન કરે, જે હોમ કરે, તે સર્વ હેકૌન્તેય ! મને અર્પણ કર.

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે—

કાયેન વાચા મનસેન્દ્રિયૈર્વા । બુદ્ધ્યાત્મના વાનુસૃત સ્વભાવાત્ ॥

કરોતિયથત્ સકલં પરસ્મૈ । નારાયણાયેતિ સમર્પયેતત્ ॥

અર્થ—શરીર, વાણી, મન, બુદ્ધિ, અહંકાર, અને સ્વભાવથી જે જે કરે તે તે બધું પરમેશ્વર નારાયણને અર્પણ કરવું જોઈએ.

હત્યાદિ વેદ, ગીતા, ભાગવતાદિના પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે કે આત્મનિવેદન અર્થાત્ બ્રહ્મસંબંધનો મંત્ર સર્વથા વૈદિકજ છે.

કેટલાક બ્રહ્મસંબંધ અને અષ્ટાક્ષર શરણુ મંત્ર વિષે એવી શંકા કરે છે કે એ મંત્રનો અભિપ્રાય મહાપિ વેદમાં છે પરંતુ તે મંત્રો વેદમાં સ્પષ્ટ વર્ણન કરેલા નથી ? એ વાત પણ કેવળ ભોળા હ્રદયના મનુષ્યોને પ્રતારણા મારેજ છે. કેમકે જૈમિનીય સૂત્રમાં “ત્રિચક્રાદ ન તપ્રધાનસ્વાત ” હત્યાદિ સૂત્રમાં કહેલ છે કે—પદ અથવા પદનો

એક દેશ ખતાવીને અભિપ્રાય સિદ્ધ કરવો તે ઉદ્દેશ હોવાય અને તે ઉદ્દેશી જે વાક્ય સિદ્ધ થાય છે તે મંત્રપણ્યનેજ સિદ્ધ કરે છે. તદનુસાર ગોપામતાપિની ઉપનિષદમાં અષ્ટાક્ષર શરણુ મંત્ર અને બ્રહ્મહારણ્યક ઉપનિષદમાં બ્રહ્મસંખંધનો મંત્ર નિરૂપણ કરેલા હોવાથી સર્વથા વૈદિકજ છે.

કેટલાક મંત્રમાં સ્વરનું પ્રાધાન્ય હોય છે, અને કેટલાક મંત્રમાં બાવનાનું પ્રાધાન્ય હોય છે. સ્વર પ્રાધાન્ય મંત્રના અક્ષરોમાં ફેરફાર થવાથી મંત્રમાં રહેલી શક્તિનો નાશ થાય છે અને બાવનાત્મક મંત્રોના અક્ષરોમાં ફેરફાર થવાથી કાંઈ નુકશાન થતું નથી કેમકે તેમાં તો માત્ર બાવનાનેજ સજીવન રાખવાની હોય છે ઈત્યાદિથી બ્રહ્મસંખંધના તથા શરણુ મંત્રના ગદ્યને મંત્ર કહેવામાં બીજાકુલ વાંધો નથી.

કેટલાએક કહે છે કે એ મંત્રોમાં ઋષિ-છંદ વિગેરે નહિ હોવાથી તેને મંત્રપણું કેમ ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં નિવેદનકે-તે કહેવું અસંગત છે. કેમકે સર્વ મંત્રોમાં રૂપિછંદ હોવાનો નિયમ નથી. શારદાતિલક વિગેરે ગ્રંથોમાં લક્ષ્મીજ્ઞના મંત્ર વિગેરેને રૂપિછંદ કહેલા નહિ હોવા છતાં તે સિદ્ધિને આપનાર હોય છે તેવીજ રીતે શરણુ મંત્ર અષ્ટાક્ષરને અને બ્રહ્મસંખંધના ગદ્યને મંત્રપણું યોગ્યજ છે.

હવે કેટલાએક કૃતકવાદિઓ શરણુ તથા બ્રહ્મસંખંધના મંત્ર વિષે એવી શંકા કરે છે કે-એ મંત્ર સ્ત્રી શુદ્રાદિને આપવામાં આવે છે તેથી તે વૈદિક થઈ શકતો નથી પરંતુ તે શંકા નિરર્થક છે. કેમકે શારદાપીઠાધીશ્વર “શ્રીશંકરાચાર્ય માધવતીર્થસ્વામી તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ “ આગમોક્ત સોપાસના આન્ધ્રિક ” ના પૃષ્ઠ ૨૦-૨૧ માં લખેલ છે કે-(મોક્ષને ઇચ્છનાર સ્ત્રી શૂદ્ર, તથા સંકીર્ણજાતી એ સર્વ

આ પંચાક્ષર મંત્ર ધારણ કરી શકે છે.-ભક્તિવાળા વૈશ્વ, શક્તિ, મ્હેન્દ્ર તથા બીજા અંત્યજ ચાંડાળો વગેરેને પણ એ મંત્ર જપવાનો અધિકાર છે-દુષ્ટ આચરણવાળો હોય, વ્રતહિન હોય, પતિત હોય અથવા અન્યજ ચાંડાળ હોય તેણે પણ પંચાક્ષર મંત્ર જપવો) મુનિવાચક- વૃન્દ ! આ ઉપરથીજ વિચાર કરશે કે, શંકા કરનારા કુર્તકવાદિઓ પોતાનો શૈવ પંચાક્ષર મંત્ર વૈદિક છે એમ દર્શાવે છે અને તે મંત્ર ચાંડાળને જપવાનો ઉપદેશ શ્રીશંકરાચાર્ય કરે છે. તો હવે તે શંકા કરનારાઓને જણાવીએ છીએ કે, ભક્તિમાર્ગમાં શરણ મંત્ર અને નિવેદન મંત્રનો સ્ત્રી શ્રદ્ધાદિકને ભક્તિનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉપદેશ કરવામાં આવે છે અને ભક્તિનો સ્ત્રી શ્રદ્ધાદિકને અધિકાર સ્પષ્ટ રીતે શાસ્ત્રકારોએ વર્ણન કરેલ છે માટે તેનો કોઈ પણ પ્રકારે આધાર આવતો નથી. પરંતુ જે પંચાક્ષર મંત્ર મ્હેન્દ્ર અને ચાંડાળને અપાય તે વૈદિક શી રીતે ? તે દર્શાવવું જોઈએ.

ઉપરની તમામ હકીકત ધ્યાનમાં લેકને બ્રહ્મસંબંધના મંત્રનું ખરૂં રહસ્ય જણાવવાના હેતુથી મારા પરમ સ્નેહી વેં શાંત સંત શાસ્ત્રીજી પ્રાણશંકર વિગ્રહ વિહંગજી ભદ્ર જેઓ જાદરાબાદમાં સંસ્કૃત પાઠશાળાના અધ્યાપક છે તેમણે મહાન પરિશ્રમ વેડીને આ ગ્રંથ રચેલો છે અને તે ગ્રંથ પ્રકાશ કરવા મારી જીજ્ઞાસા હતી તે તેઓશ્રીએ પૂર્ણ કરેલી છે તેથી તેઓશ્રીનો શુદ્ધ અન્તઃકરણથી આભાર માની આ ગ્રંથ વાંચકવૃન્દ સમક્ષ રજુ કરું છું. એવો વાંચકગર્ભને વિનંતી છે કે—

ગચ્છતસ્ત્વલનંકાપિ, ભવત્યવપ્રમાતઃ ।

હસન્તિદુર્જનાસ્તત્ર, સમાદધતિસાધવઃ ॥

ઇત્યાદિ ન્યાયથી; બુદ્ધિ પ્રમાણથી અગર પ્રેસ દોષથી અશુદ્ધતા
જોવામાં આવે તો તે તરફ સક્ષ નહિં આપતાં “ હંસોયથાક્ષીર
મિલામ્બુમધ્યાત્ ” હંસ જેમ જળમાંથી દૂધ પ્રહણ કરે છે તેમ
આ પ્રંથમાંથી સાર પ્રહણ કરવા વિનંતી છે.

સ્વસ્સ્યસ્તુ વિશ્વસ્ય સ્વલઃપ્રસિદતાં ધ્યાયન્તુ ભૂતાનિ શિવં
મિથો ધિયા । મનશ્ચ મદ્રં મજતાદધોક્ષજ આવેશ્યતાં નો મતિ-
રપ્યહેતુકી ॥ ભા૦ ૫-૧૮-૬

અર્થ—હે અધોક્ષજ (ભગવાન) ? (અમે એટલું ઇચ્છીએ
છીએ કે) જગતનું કલ્યાણ થાઓ, ખત પુરૂષ પ્રસન્ન થઇ પોતાની
ખસતા છોડી દા, અમ તેથી પ્રાણી માત્ર પરસ્પર સત્તા સુખનું
ચિંતન કરો, અમારું મન આપના સ્વરૂપને ભળે, અને અમારી
બુદ્ધિ નિઃકામપણાથી આપનામાં પ્રવેશ કરો.

કાશીસ્થ રાજકીય પ્રધાન સંસ્કૃતપાઠશાલા
(ગવર્મેન્ટ કૉલેજ) પરીશોત્તીર્ણ:

પણિહત હરિજીવનાત્મજ
શાસ્ત્રી જ્યેષ્ઠારામ શર્મા.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ

અથ શ્રી—

બ્રહ્મસમ્બન્ધ કાવ્યઃ

તત્ર પ્રથમં ગદ્યમંત્રાષ્ટકમ્

૧

વસન્તતિલકા વૃત્તમ્

રે જીવ પશ્યતુ ભવાન્સ્વપથં ચ કોઽસિ

કસ્મિન્પથે પ્રચલિતઃ કતમત્પ્રતિજ્ઞઃ ।

અસ્મિન્ જગત્યનુદિનં પરિવર્તમાને

શ્રાન્તોઽસિ વા ન બહુપર્યટનેન કિં ત્વમ્ । ૧ ।

અર્થ—અરે જીવ ! તું તારો રસ્તો તો જો, તું કેાણુ છે!
અરે કયે રસ્તે ચાલ્યો છે ! અને કેવી તેં પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે;
આ જગત કે જે નિરંતર ચક્રવર્તુ કર્યા કરે છે તેમાં તું ધણું
રખડ્યો છે તો તે તે પર્યાટનથી તું થાક્યો છે કે નહીં ?

શ્રાન્તોઽસિ ચેત્સલુ તદા શ્રુણુ નૈજવૃત્તં

જાત્યા દ્વિજાઽસિ ચલિતઃ શુભપુષ્ટિમાર્ગે ।

અન્યે દ્વિજા અગુરુસેવનતોઽપિ માત્રં

જાત્યાઽતરઠહૂવણપાઠનલઘ્વશાસ્ત્રાઃ । ૨ ।

(આ ચૌરાશો લક્ષ્યોનીમાં રખડતાં) બે તું* થાક્યો હો તો તારૂં વૃત્તાંત હું તને કહી આપું તે તું સાંભળ્ય તું જાતિએ દિજ છે, અને ઉત્તમ પુષ્ટિમાગમાં તું ચાક્યો છે; અન્ય દિને શુરદિક્ષા નહિ લેતાં, શુરસેવા નાહું કર્યા છતાં, કેવળ શાસ્ત્રોનું શ્રવણ પઠન કરતાં દિજ જાત માત્રથીજ સંસારને તરી ગયા છે.

મોક્તવ્યમેભિઃપરત્ર શુભાશુભં ય-

ત્સર્વં સ્વકર્મ નહિ તદ્ભવતા યતસ્ત્વમ્ ।

ગુર્વાજ્યાઽર્પિયં ઇદં નહિ તત્તત્ત્વાઽઽસ્તે

નિર્વેશપૂર્વકમતઃકિલ નિર્ભયોઽસિ ॥ ૩ ॥

પણ તેઓએ પોતાનું શુભ અશુભ સર્વ કર્મ પરત્રોક કે પરજન્મમાં ભોગવવાનું છે, તારે હવે તે ભોગવવાનું નથી; કારણ કે; શ્રી શુરદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે તેં તેનું પ્રાયશ્ચિત (મત) કર્યું છે, અને તત્પૂર્વક તેં તમામ તારૂં પ્રભુને અર્પણ કર્યું છે; માટે હવે તારે તેનો સંબંધ નથી માટે ખરેખર તું નિર્ભય થયો છે.

ત્વાં વીક્ષ્ય નિર્ભયમહં મુદમાગતોઽસ્મિ

દિષ્ટ્યાગતાઽન્ય જનિપાપમયાદિમુક્તઃ ।

સમ્પત્યતઃ પરતરઃ સમયશ્ચ કેન

* એમ કહેવાનું કારણ કે-નાઽનાશ્રાન્તાય શ્રીરસ્તીતિ શ્રુતેઃ ।

માર્ગેણ નેય ઇતિ તત્પરિમાર્ગણીયમ્ ॥ ૪ ॥

તને નિર્ભય જોઈ હું ઘણો પ્રસન્ન થયો છું. તું ગયા જન્મેના પાપના ભયમાંથી મુક્ત થયો એ ઘણી ખુશીની વાત છે. પણ હવે પછીનો સમય તારે કયે માર્ગે વ્યતીત કરવો જોઈએ એ વિનાશવાનું છે.

જ્ઞાત્વોત્તમં રસમયં પ્રિય પુષ્ટિમાર્ગે

યદ્દે ભવાન્ વિચરિતોઽસિ ગુણાંસ્તદીયાન્ ।

નોક્ત્વાઽધુના તુ શરણાઽઽગમને પ્રતિજ્ઞા

કાલે કૃતા હિ ભવતા શ્રુણુ પાલ્યતાં સા ॥ ૫ ॥

હે પ્રિય ! પુષ્ટિમાર્ગને તું રસમય અને ઉત્તમ જાણીને તેમાં તું આશ્રયો છે તો તે પુષ્ટિમાર્ગના ગુણનું અત્યારે વર્ણન નહિં કરતાં શરણાગતિ સમયે તે જે પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે સાંભળ્ય અને પાળ્ય.

પ્રતિજ્ઞા કે (બ્રહ્મસંબંધનો) મંત્ર નીચે પ્રમાણે—

“ સ્વામેન્સ સ્તમિતવર્ષગતાચ્ચકાલા ”

“ સ્વત્તો વિયુક્ત હૃદ સંસૃતિમાગતોઽસ્મિ । ”

“ ક્લેશોઽભવન્મમ મૃશં મૃશમાસ તાપ ”

“ આનંદ ઈશ લયમાપ તદુદ્ભવોયઃ ” ॥ ૬ ॥

હે સ્વામિન્ હૃદયરો વર્ષના ગયેલા અનંત કાળથી હું આપથી જુદો પડી આ સંસારમાં આવ્યો છઉં, આપના

(૪)

શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે પ્રથમાષ્ટકમ્.

વિયોગથી મને ઘણો કલેશ થયો છે, ઘણો તાપ થયો છે, અને તે થતા તાપ કલેશનો આનંદ થતો તે પણ અત્યારે તિરોહિત થઇ ગયો છે

“ સોઽહં પ્રભો ભગવતે ભવદીયદાસઃ ”

“ કૃષ્ણાય ગોપવાનિતાજનવલ્લભાય ”

“ દેહેન્દ્રિયાણ્યસુમનાંસિ તદીયધર્મા—”

“ ન્દારાઘૃહાસસુતવિત્તતૃષાદિયુક્તાન્ ” । ૭ ।

હે પ્રભો એવો હું આપનો હાસ છઉં તે ગોપીજન વલ્લભ આપ શ્રીકૃષ્ણને મારાં દેહ, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો, અંતાકરણ અને તેના ધર્મોને કે જે દારા, ગૃહ, આસ, પુત્ર અને વિત્તની ઇચ્છામાં પર છે તે.

“ સર્વે સહાત્મમપિ મેઽન્ન સમર્પયામિ ”

“ દાસોઽહમસ્મિ તવ કૃષ્ણ તવાઽસ્મિદાસઃ । ”

“ શ્રીકૃષ્ણ એવ શરણં ” મમ તત્ત્રિરુક્ત્યા

સર્વે સમર્પિતમિદં વિમૃશાવહે ભોઃ ॥ ૮ ॥

સર્વ મારા આત્મા સહિત અર્પણ કરું છું. હે શ્રીકૃષ્ણ! હું આપનો હાસ છઉં. શ્રીકૃષ્ણ:શરણુંમમ. શ્રીકૃષ્ણ:શરણુંમમ. શ્રીકૃષ્ણ:શરણુંમમ. એમ ત્રણવાર કહાને જે સમર્પણ કર્યું છે. તેનો હવે હે શ્રવ ? હે આપણે બન્ને વિચાર કરીએ.

इति श्रीब्रह्मसम्बन्धकाव्ये प्रथमं गद्यमंत्राष्टकं समाप्तम् ॥१॥

અથ દ્વિતીયં શ્રીકૃષ્ણવિયોગાષ્ટકમ્

૨

ઉપજાતિ વૃત્તમ્

યો વૈ સહસ્રવાધિ કાલતસ્સ્વ

દ્વિયુક્ત આસીત્તમિમં વિના તે ।

આહારપાનાદિયુતં સમોદં

યજ્જીવિતં ગચ્છતિ તેન ધિક્ત્વામ્ ॥ ૧ ॥

જે શ્રીકૃષ્ણ સહસ્રાવાધકાળથી તુંથી વિયુક્ત છે તે
બહુલા વિના ખાનં પાન યુક્ત આનંદે જે તારૂં શુભિત જાય
છે તેથી તને ધિક્કાર છે.

ઇમાનિ તરવાનિ જઠાનિ યાનિ

સ્વાદીનિ સંમીલ્ય ચ વિશ્વસંજિ ।

વિયોગતો यस્ય પતન્ત્યકસ્માદ્

વિયોગતો જીવસિ તસ્ય ધિક્ત્વામ્ ॥ ૨ ॥

આ આકાશાદિ પંચતત્ત્વો જડ છતાં ભેળાં થઈ નિશ્ચયે
ઉત્પન્ન કરે છે તે એ આત્માનો વિયોગ થયે અકાર્યકર થઈને
નષ્ટપ્રાય થઈ પડી જાય છે. અને પોતાનું પ્રહ્લાંડરચના
કાર્ય કરી શકતાં નથી તેનો વિયોગ તને થયે છતે તું શુભે
છે મારે તને ધિક્કાર છે.

(૬)   શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે ત્રિત્રિયાષ્ટકમ્.

અનેકશો બાલક દુઢ્યોષિ

દ્વિહંગપશ્વાદય ઇષ્ટહીનાઃ ।

દૃષ્ટાઃ શ્રુતાઃ સન્તિ ગતાસવશ્ચ

તેભ્યોઽપિ હીનં ચં ધિગસ્તુ વૈ ત્વામ્ ॥ ૩ ॥

કોઈ બાળક, કોઈ વૃદ્ધ, કોઈ સ્ત્રીઓ; કોઈ પશુઓ, કોઈ પંખીઓ, વિગેરે અનેક પ્રાણી જે પોતાના ઇષ્ટ (બહાલામાં બહાલા) થી વિયુક્ત થયેલાં તે વિરહે પ્રાણુ વિનાનાં થયાં સાંભળ્યાં છે અને દેખ્યાં પણ છે, અને તને તારા ઇષ્ટને હજારો વર્ષથી વિયોગ છતે કંઈ વ્યથા થતી નથી માટે તેઓથી પણ હીન એવા તને ધિક્કાર છે.

સ્તનંધયાનાં દિવસઃશિશૂનાં

માતૃવિયોગેન યુગાયતે હા ! ।

કાલઃ સહસ્રાવધિક સ્તવૈષ

યાતો વિના યં નહિ યત્ર દુઃસ્વમ્ ॥ ૪ ॥

ધાવણાં બાળકને પોતાની જનનીના વિયોગે એક દિવસ યુગ જેવડો થાય છે, અને તારે તો તે પ્રભુવિના આવા સહસ્રાવધિક સમય ગયા પણ તેમાં જરા પણ તને દુઃખ થતું નથી. અરેરે ! એ કેટલી બધી અપશોચની વાત છે.

માત્રાદિ દેહાદિનિ ચિન્ત્યમાને

જ્ઞાતં ચ સત્ત્વં ક્ષણિકં તદીયમ્

આનંદ રૂઢગ સસવસ્તદર્થે

ત્યક્તાશ્ચ યૈ મૃદતમા હિ તે વૈ ॥ ૫ ॥

જે જનની વિગેરેના વિયોગે પૂર્વોક્ત બાળક વિગેરે પ્રાણુ તજે છે તે માતૃ વિગેરેના દેહનો વિચાર કરીએ તો તેમનું અસ્તિત્વ ક્ષણિક જણાય છે જ્યારે અમુકનું અસ્તિત્વ ક્ષણિક છે ત્યારે તદુત્પન્ન આનંદ પણ એવોજ (ક્ષણિક) હોય, તેને માટે જેઓએ પ્રાણુ તજ્યા છે તેઓને પણ અમે તો મહા મૂર્ખ કહીએ છીએ.

બુધા यदि स्युः खलु ते तदा तै

नित्ये सदानन्दमये व्रजेशे ।

પ્રેમા સ્વકીયો વિનિયોજનીય

स्तदा कृतार्था विदिता भवेयुः ॥ ६ ॥

જો તે ડહાં હોય તો તેમણે તેવો પોતાનો પ્રેમ નિત્ય અને સદા આનંદમય વ્રજપતિપર લગાડવો હતો; તો તે કૃતાર્થ અને જ્ઞાત અને બુધ વિદિત પ્રેમી ગણાત.

तेभ्यस्तु हीनस्त्वमसि प्रकाम

मीदृग्विधाः स्वेष्टकृते यतस्ते ।

ત્વં વૈ ત્વદિષ્ટાય યદેદૃશઃ સ્યા

स्तदा कृतार्थे गणयाम्यहं त्वाम् ॥ ७ ॥

(૮)

શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે દ્વિતીયાષ્ટકમ્.

પણ તું તો તે કરતાં પણ અધમ છે, કારણ કે તેઓ
પોતાના ઈષ્ટ માટે એવાં પ્રેમવાળાં તો હતાં અને તું તો તારા
ઈષ્ટ માટે તેવો પ્રેમી નથી. હવે તું તારા ઈષ્ટ માટે એવો
પ્રેમી થઈશ ત્યારે હું તને કૃતાર્થ ગણીશ.

વિયોગતાપઃ પરિભાવનીય

સ્તિરોદિતો ય સ્તવ મંદભાગ્યેઃ ।

શનૈઃ શનૈઃ સ્વે હૃદયે વિભાવ્ય

આનન્દ અસ્મિન્ ભવ રે વિલીનઃ ॥ ૮ ॥

હવે તારા મંદભાગ્યે જે એ શ્રીકૃષ્ણનો વિયોગ તાપ
અંતર્હિત થઈ ગયો છે તેની તારે નિરંતર ભાવના કરવી
જોઈએ; તું તારા હૃદયમાં નિત્ય ધીરે ધીરે એ વિયોગ
તાપની ભાવના કરીને તેમાં જે કંઈ આનંદ થશે એ આ-
નંદમાં લય પામી જા.

इति श्रीव्रजसम्बन्धकाव्ये द्वितीय श्रीकृष्णवियोगाष्टकं

समाप्तम् ॥ २ ॥

અથ તૃતીયં તાપક્લેશાષ્ટકમ્

૩

શિશ્વરિણી વૃત્તમ્

અયે પ્રાણાધાર પ્રિયતમ હરે નન્દતનય
 ઇમં દાસં દીનં જગતિ વત રે બ્રામયાસિ કિમ્ ॥
 ન યાચે ભૂમિં નો યદ્દસ્યુતકલત્રાદિ કિમપિ
 અહં યાચે માર્ગં વ્રજભુવિ નિવાસં તુ સતતમ્ ॥ ૧ ॥

હે પ્રાણાધાર ! હે પ્રિયતમ ! હે નન્દતનય ! ઓરે ! આ
 દીનદાસને જગતમાં શા સારૂ ભટકાવો છો ? જે માણસ અર્થી
 હોય છે તેને કોઈ પોતાની પાસે કંઈ માગશે એવી શંકાથી
 સાચું જોતું નથી તેમ આપ માનતા હો તો વિનંતિ કે હું
 એવો અર્થી નથી; હું આપ પાસે પૃથ્વી માગતો નથી, ગૃહપુત્ર
 કવત્રાદિ કંઈ માગતો નથી, માત્ર હું એટલુંજ માગું છું કે
 મને તો નિરંતર વ્રજભૂમિમાં નિવાસ મળે.

અહં વિપ્રોઽસ્મ્યન્ન દ્વિજવરસુતાચાયપદ્મા
 ગધિષ્ઠાને વન્યે નિગમવચસાં પાઠક ઇતિ ।
 તથાઽપ્યેતત્સર્વં સ્થવિરત મવધ્યાન વિષયે
 કરોતિ વ્યાયાતં તત્ત્વમ્પાકૃત્ય ચ વૃણે ॥ ૨ ॥

જો કે હું અહિં દ્વિજપુત્રના ગુરુપદ ધરાવનાર ઉત્તમ
આસનપર વેદ વચનનો ભણાવનારો છઉં એમ જગત દષ્ટિએ
અને મર્યાદા માર્ગે જોતાં ઉત્તમ સ્થિતિએ છઉં; પણ મને
તો આ બધું નિરંતર આપનું ધ્યાન કરવાના વિષયમાં વ્યા-
ધાત કરે છે, માટે આ બધું તજીને એવું મારું હું કે—

વ્રજેવાસં જાત્યા સ્પસદતરઃકોઽપિ સુતરાં

મવેયં લોકાનાં તદભિવસતામક્ષિરજસામ્ ॥

સમુત્સારી નિત્યં તવચરિતલીલાસ્થલસુદૃક્

સુવન્દ્યશ્રીગોપીજનપદરજઃ સ્નાનશબલઃ ॥ ૩ ॥

શ્રીવ્રજમાં મને વાસ મળો. તે પણ આત્રી ઉત્તમ
જાતિમાં હું માર્ગતો નથી. બલે નીચ જાતિમાં હું ઉત્પન્ન થાઉં
અને ત્યાં રહેનારાં લોકની ચરણ રમને નિરંતર વાળનારો
થાઉં, ત્યાં આપના તો તે દ્વીપા સ્થળનાં દર્શન કરતા હોઉં
અને મુવંદ્ય શ્રીગોપીજનની ચરણ રમના સ્નાનથી મેલો
એવો હું ત્યાં ફરતા હોઉં !

ન સ્નાત્વાં તાદૃક્મમ ભવિતુમત્રત્યમનુજ

સ્ત્રિવૃજ્જન્મેદં મે નિજજનપવિક્રીય ચં તદા ॥

પથું તિર્યચં વા કુરુ તરુમયો માં વ્રજતૃણં

તદાયક્રોસાનાં કુરુ ચતુરશીતેર્નહિ બહિઃ ॥ ૪ ॥

હો નિજજન પાલક પ્રભો ! આ વ્રજમંડળમાં મનુષ્ય
જન્મ પામવાનું મારું ભાગ્ય ન હોય અને મારાજ સાધનની

આપ રાહ જોતા હો તો અત્યારે મારી પાસે જીભું તો કંઈ સત્કર્મ નથી પણ શોકલ સાવિત્ર અને દૈશ્ય આ ત્રણ મારા જન્મ મારી પાસે વિદ્યમાન છે. તેને વેચી નાખીને તેની કિંમતના બદલામાં મને તે વ્રજમંડળનો પશુનો અવતાર આપો. તેટલી કિંમતથી તે પણ મળી શકે તેમ ન હોય તો ત્યાંના પંખીનો અવતાર આપો. તેમ પણ ન બની શકે તો ત્યાંના વૃક્ષનો અવતાર આપો, તે ન મળી શકે તો ત્યાં કોઈ તરણનો અવતાર આપો; પણ તે વ્રજમંડળના ચોરશી કોશની બહાર મને ન રાખો.

यथा कंचिद्वर्धयं प्रति वदति कश्चित्तवधटी

द्वयाऽऽयुष्यं ह्यास्ते निजरुचिपिवाऽज्ञा न वद वा ।

तथाऽन्याक्रान्तोऽहं हृहृह तव सेवा न भवति

त्वितर्नी यः खेदो भवति च स नो वर्णनचरः ॥૫॥

જેમ કોઈ કાંસીએ જનાર માણસને કહે કે તારી આ-યુષ્ય હવે બે ઘડી છે તો તારી મરણ માફક ખાઇ લે પીઇ લે અને બોલી લે પણ તે મૃત્યુભયાક્રાન્ત હોવાથી કંઈ કરી શકતો નથી, કેવળ નિઃસીમખેદને લીધે શૂન્ય થઇ જાય છે તેવી રીતે હું પણ અન્ય ઉપાધિઓથી આક્રાંત રહેવાથી શ્રીગુરુદેવના હર્ષિત ક્રમે આપની સેવા કરી શકતો નથી. તો આ બાબ-તનો જે ખેદ થાય છે તે વર્ણનમાં આવી શકતા નથી.

कदा द्रक्ष्यामि त्वां व्रजवनलताकुंजकुहरे

(૧૨) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે તૃતીયાષ્ટકમ્.

વ્રજસ્ત્રીભિર્યુક્તં તદભિરુચિતક્રીડનપરમ્ ।

ભવદ્ભુજાના તંતી મમ હૃદયમાધાસ્યતિ કદા

ભવલ્લગ્નં ભગ્નં ન ભવતિ તથા નિશ્ચલતરમ્ ॥ ૬ ॥

હે પ્રાણનાથ ! વૃંદાવનના લતાકુંજમંડપમાં આપ
ગોપીજનો યુક્ત હો તેમની તે તે ઇચ્છિત કાડા કરતા હો
એવા આપનું હું ક્યારે દર્શન કરીશ ! અને આપના
ધ્યાનરૂપ દોરડી, કદી પણ ન ચળે અને ન ભ્રષ્ટ થાય એવા
મારા હૃદયને બનાવીને ક્યારે આપના તે સ્વરૂપમાં સ્થિર
કરી દેશો ?

ન રોચ્યં તત્કિંચિદ્ભવદનુપયુક્તં પ્રકૃતિમ્

તદ્વદા તત્તદ્રક્ષ્ય તવ વિચારિતં તે વિહરિતમ્ ॥

કદા ત્વન્મૈવેચ ગ્રહણભવિકો ભાવુક ઇમાન્

ભવિષ્યામિ સ્વાભિન્નયનપુગલાદ્શ્રુતિગલન ॥ ૭ ॥

હે સ્વામીન ! આપના ઉપયોગમાં જે આવ્યું નથી
એવું માયિક કંઈ પણ મને ગમતું નથી, આપ જ્યાં ક્યો
હયો છો એ વૃંદાવન શ્રીગોવર્ધન, અને આપે જ્યાં જ્યાં
પિહાર કર્યો છે એવાં તે ત લીલા સ્થળનાં હું ક્યારે દર્શન
કરીશ ? આપને નિવેદિતજ વસ્તુ શ્રદ્ધા કરવાના ભાગ્યવાળો
હું ક્યારે થઈશ ?

અને આવો ભાગ્યવાળો હું ક્યારે થઈશ કે આ મારી
હેડની બન્ને આંખોમાંથી મેમનાં આંસુ ઝરતાં હોય અને-

श्री ब्रह्मसम्बन्धकाव्ये तृतीयमष्टकम्. (१३)

कदा वृन्दाटव्यां मिलितनयनो ध्यानवशगो
भयेनाथ स्वामिन्निति विलपतो यत्र कुहचित् ॥
स्खलन्मूर्च्छन् देहः पतितपतितिः प्राणरहितो
ममाऽयं ह्रीं भूया तव विरहवैयर्थ्यभक्तिकः ॥ ८ ॥

श्री वृन्दावननी अंदर आंछये वींआर्ध रूढी डोय अने
केवण कथांछ पशु जवा आववाना अनुसंधान विनानो
आपना भंगणभय ध्यानवश थछनेज करतो छे नाथ ! छे
स्वामिन् ! એમ વિલાપ કરતાં મારે દેહ કયાંછ ઠેંગા ખાતો
ડોય, કયાંછ મૂર્છામાં પડી જતો ડોય એમ પુનઃ પુનઃ પડતાં
પડતાં તે સ્થળમાં પ્રાણુરહિત થઈ જાય આવી આપની
વિરહ વિષ્ણુતાના ભાજ્યવાળો આ દેહ કયારે થશે ? ! ! !

इति श्रीब्रह्मसम्बन्धकाव्ये तृतीय तापक्लेशाष्टकं

समाप्तिमगमत् ॥ ३ ॥

(૧૪) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે ચતુર્થદેહાષ્ટકમ્.

અથ ચતુર્થ દેહાષ્ટકમ્

૪

મન્દાક્રાન્તા વૃત્તમ્

તાપક્લેશાનિતિચિરચિરંભાવયજ્ઞીવચાન્ય
ઘર્ત્કર્તવ્યં શ્રુણુ પુનરિદં સર્પિતો દેહૃષઃ ॥
શ્રીકૃષ્ણાય પ્રિયમગવતે ગોપનારીપ્રિયાય
તસ્માત્સ્વત્વં જહિહિ સકલં તત્ર યત્સ્વાસ્વદીયમ્ ॥૧॥

હે ભુવ ! એ પ્રમાણે લાંબા લાંબા વખત સુધી તાપ
ક્લેશની ભાવના કરતાં બીજું પણ તારૂં કર્તવ્ય છે. તે
સાંભળ્ય, ગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ પ્રિય પ્રભુને આ દેહ
અર્પણ કરવામાં આવ્યો છે, માટે તેમાં તું તારૂં જે સ્વત્વ
માનતો હોય તે મુકી દે.

યાતઃ કુત્ર ક વત પતિતઃ ક સ્થિતઃ કોપવિષ્ટ
ઋષ્ણોઽચ્છન્નઃ ક્ષુધિત તૃષિતઃ કાર્શ્યપુષ્ટિંગતો વા ।
સારોગ્યો વા સગદ ઉત વા માનિતો વા ડન્યથા વા
ત્વેષા ચિન્તા નહિ ચ ભવતા કુત્રચિદ્ધારણીયા ॥૨॥

આ દેહ ગમે ત્યાં ગયો; ગમે ત્યાં પડી ગયો, ક્યાંય
ઉભો હોય, ક્યાંય બેઠો હોય, માથે વસ્ત્ર હોય કે ન હોય,

ભૂખ્યો હોય, તરસ્યો હોય, દુર્બળ થયો કે પુષ્ટ, આરોગ્ય
હોય કે અનારોગ્ય હોય, ક્યાંઈ માન પામે કે અપમાન
પામે તો એની તારે ક્યાંઈ પણ ચિંતા કરવી નહીં.

यस्मात्सोऽयं न भवति तत्र प्राभवः सोऽस्तितस्मा
त्सत्स्वंस्तु स्वरुचिरुचितं भावयज्जागरूकः ॥

પ્રારબ્ધાદ્વા સમુપનમતિ શ્રીહરોરિચ્છયા ત
દ્વોક્તઠ્યં તે સુનિપુણતયા નો નિષિદ્ધં યદિસ્યાત્ ॥૩॥

કારણ કે આ દેહ તારો નથી, પ્રભુને અર્પણ કરવામાં
આવ્યો છે માટે તે તેનો છે; એમ છે ત્યારે તે સર્વ સમર્થ
પ્રભુ પોતાની વસ્તુને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે સંભાળવા સદા
જાગેજ છે. એમ માનીને ઉપરની ચિંતા ન કરવી. અને આ
દેહના નિર્વાહ તરીકે ચાહે તો પ્રારબ્ધના યોગથી કે શ્રીકૃષ્ણની
ઈચ્છાથી જે એની મેળે આવી મેળે તે તારે લોગવનું, પણ
તેમાં ઘણી ચતુરાઈ રાખવાની છે. શાસ્ત્રથી કે વૃદ્ધવાણીથી
નિષિદ્ધ ન હોય તે લોગવવાનું છે એટલે કે વિષયાદિક કે
અપાત્રિત્યકર તારે લોગવવાનું નથી.

जैह्वयोपस्थ्यादिविषयवशः पापकर्माणि नित्यं
यत्वा स्वीयं यमभिमतिनः संचिनोषि प्रकामम् ॥
सोऽयं देह स्तव नहि हरावर्पितत्वा स्वदीयो
वत्तं ~~गुह्यतमं~~ तेतो नूनमेवं भवेथाः ॥ ४ ॥

(૧૬) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે ચતુર્થ દેહાષ્ટકમ્.

અને જીવ જે દેહને તું અભિમાનથી પોતાનો માનીને
જીવંતાવશ થઈને કે શિશ્નનેન્દ્રિયાદિક વિષયને વશ થઈને
નિરંતર મરજી મુજબ પાપ બાંધે છે, તે દેહ તો તે હરિને
અર્પણ કર્યો છે માટે તારો નથી માટે દીધેલી વસ્તુને પાત્રી
અડધુ ઠરવાથી નક્કી નરકમાં પડીશ.

नैताश्च किमुतं भवता श्रीप्रभोश्चापराद्धं
यस्यैतस्मिन्निजपारिकरे देहगेहादि रूपे ॥
स्वात्मीयत्वं कृतमभिमतं भुक्तमज्ञानिवद्वा
हंहो कष्टं विमृश विमृश त्वदशा भाविनीक ॥५॥

એટલુંજ નહિં પણ તેં શ્રી પ્રભુનો પણ મોટો અપ-
રાધ કર્યો છે કારણ કે આ દેહ ગેહ તેમને અર્પણ કર્યો
છે માટે તે રૂપ તેના પરિકરમાં તેં પોતાનું સ્વાત્મપણું
કર્યું અને તેનું અભિમાન મનમાં બાંધી અજ્ઞાનની પેઠે તેં
તે લોગબધુ છે, અરેરે ! કેવી અપશોચની વાત છે, વિચાર
વિચાર એવા પ્રભુના ચોર તારી શી દશા થવાની ?

एकःपन्था भवति यदसेर्धारया तुल्य एव
यद्यज्जीवैर्भगवति निजं हर्षितं प्राभवं तत्
मत्वा पाल्यं नहि निज ममत्वंकदाऽप्यत्र कार्यं
मार्गेणैतेन विचर सुखं ह्यन्यथा दंडभावस्याः ॥६॥

શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે ચતુર્થ દેહાષ્ટકમ્. (૧૭)

ઠીક પણ તેમાંથી બચવાનો એક રસ્તો છે, પણ તે તરવારની ધાર જેવો વિષમ છે તે આ પ્રમાણે કે-“જીવે જે જે પોતાનું ભગવાનને અર્પણ કર્યું છે તે પ્રભુનું જ છે એમ માની પોતે તે ભગવદ્દર્શિતનું પાલણ કર્યું જવું અને તેમાં પોતાનું મમત્વ ક્યારેય પણ ન કરવું.” એ એક રસ્તો છે તે રસ્તે સુખેથી ચાલ્યો જા, નહિં તો અવશ્ય તારા અપરાધનો તારે દંડ ભોગવવાનોજ છે.

અવ્યાવૃત્ત્યા યદિ હિ ભવનં ભાવ્યતે તુત્તમં ત

ન્માર્ગે ચાદૌ પ્રવિશ સહસા યો વિદેહૈઃ સ્તુતોઽસ્તિ ।

વ્યાવૃત્ત્યા ચેદ્યદિ ચ ભવનંભાવ્યતે નોત્તમં ત

ત્સ્વાક્ષીધારાસદૃશગહને યાદિ માર્ગે દ્વિતીયે ॥ ૭ ॥

“અવ્યાવૃત્તો ભજેત્કૃષ્ણ” એ શ્રીમહાપ્રભુજીના ઉપદેશ પ્રમાણે અવ્યાવૃત્તિ એટલે આકાશ વૃત્તિથી તારાથી જો રહી શકાય તો તે ઘણું ઉત્તમ છે માટે એમ બને તોતો પ્રથમ જે “આ દેહ સુખી દુઃખી ગમે તેમ હોય અને તે પ્રભુનો છે માટે તેની પ્રભુજ રક્ષા કરશે” આમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે પ્રથમને રસ્તે ચાલ્યો જા કે જે રસ્તાને શ્રીમહા-પ્રભુજીની આજ્ઞા રૂપ હોવાથી આપણે તો પરમમાન્ય ગણીએ છીએ પણ મર્યાદા માર્ગના જીવન્મુક્ત વિદેહીઓ પણ જેને વખાણી ગયા છે અને વખાણી રહ્યા છે એ રસ્તા ચાલી ન શકાય અને વ્યાવૃત્તિથી એટલે જગતના ધંધા કરતાં જીવન

(૧૮) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે ચતુર્થે દેહાષ્ટકમ્.

ગાળવાનું તારાથી બની શકે તેવું હોય તો બીજો રસ્તો જે ઉપર બતાવ્યો છે “ જીવે જે પોતાનું ભગવાનને અર્પણ કર્યું છે તે પ્રભુનું જ છે એમ માની પોતે તે ભગવદર્પિતનું પાલણ કર્યું જવું અને તેમાં પોતાનું મમત્વ ક્યારેય પણ ન કરવું ” એ ખર્જની ધાર જેવા વિષમ રસ્તે ચાલ્યો ના પણ તે ઉત્તમ નથી એમ હુમેશ મનમાં બાલુવાનું છે.

સિદ્ધાન્તોડયં સમજનિ યયા ભક્તિમાર્ગઃ સકામો

નિષ્કામશ્ચ પ્રભવતિ તથા જ્ઞાયતામસ્યતત્ત્વમ્ ।

एतदेहं प्रति कथयता प्राणाशिक्षा मयाऽत्र

वाच्या तस्माच्छृणु हि कथयाम्येतदीयं स्वकार्यम् ॥८॥

આટલું તને કહેતાં સિદ્ધાંત એ થયો જે જેમ ભક્તિ-માર્ગ સકામ અને નિષ્કામ બે પ્રકારનો છે અને તેમાં નિષ્કામ ઉત્તમ અને સકામ સાધારણ મનાય છે તેમ આનું તત્ત્વ સમજવું એટલે કે અવ્યાવૃત્તિએ શ્રીકૃષ્ણને ભજવા એ ઉત્તમ છે અને વ્યાવૃત્તિએ ભજવા એ એથી હીન છે. આ પ્રમાણે દેહને કહેતાં પ્રાણને પણ મારે કહેવું જોઈએ તો તેમનું જે કામ છે તે હું કહું છું તે તું સાંભળ્ય.

इति श्रीव्रजसम्बन्धकाव्ये चतुर्थे देहाष्टकं समाप्तम् ॥ ४ ॥

અથ પંચમં પ્રાણાષ્ટકમ્.

૫

ધુર્જગિ છન્દઃ

યદિ પ્રાણશીલં ચ લક્ષ્યેત તર્હિ
ભવેયાઃ કૃતાર્યોઽસ્તિ તાદૃક તત્તુ ।
નો પૂર્ણતાં સ્વાં વિના કિંચિદન્ય
ત્કદાઽપ્યેવ કાંક્ષન્ત ઈતિ પ્રસિદ્ધિઃ ॥ ૧ ॥

હે જીવ ! જો પ્રાણનું શીલ તારાથી જણાય તો તો તું
કૃતાર્ય થઈ જા એવું તે છે, પ્રાણો છે તે સ્વપૂર્તિ ઉપરાંત
ખીનું કાંઈ વધારે ઇચ્છતા નથી એ જગપ્રસિદ્ધ છે.

કદમ્બં ચ વા મિઃસટા મિષ્ટમમ્બં
સ્વપૂર્તિં હિ યેનાપિ કેનાપિ કુર્યાત્ ।
વિશેષાઽપિ તુષ્ટિ ન જગધ્વા સદમ્બ
મૃતાઽહો મત્રેન્નેતરા ચેતરેણ ॥ ૨ ॥

ગમે તો ખરાબ અન્ન હોય કે ઘરવડાં હોય કે મિષ્ટાન્ન
હોય; પણ ગમે તેનાથી પોતાની પૂર્તિ કાંઈ કરે, પછી
મિષ્ટાન્ન જમવાથી તે વધારે પ્રસન્ન રહેતા નથી, તેમ ખરાબ
અન્ન ખાવાથી તે નાખુશ થતા નથી.

(૨૦) શ્રી વ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે પંચમં પ્રાણાદ્યકમ્.

તથા ચેત્સતિ પ્રાણહૃતે તદા તં

કિમર્થં સદન્નાય યત્નં કરોષિ ।

કૃતે દુઃકૃતે પાપમન્વેતિ તુભ્ય

મમ્મૃષિસ્ત્વયા પ્રેત્ય મોક્તવ્યમેતત્ ॥ ૩ ॥

જ્યારે એમ છે ત્યારે તું સારાં સારાં ભોજન મેળવવા
શા સારૂ પ્રયત્ન કરે છે ? તે પ્રયત્નો કરતાં તું ઘણું દુઃખ
કરે છે અને તેથી તને પાપ લાગે છે કે જે તારે પરલોકમાં
કે પરજન્મમાં અવશ્ય ભોગવવાનાં છે.

કિમ્ પ્રાણશક્તિં વદામ સ્તદન્યાં

યદા વશ્યમાયન્ન ભૂવન્બલિષ્ઠાઃ ।

જગત્સર્વમેતદ્રશ્યે તત્ર જાતં

તતો જન્યથા ચેત્તતો જન્યથા તત્ ॥ ૪ ॥

એ શીવાય બીજી પ્રાણની શક્તિ એવી છે જે તેની
તો હું વાત શી કરું ? જ્યારે એ પ્રાણ આપણે વશ થાય
છે અને બલવાન થાય છે ત્યારે આખું જગત એ સાધકને
વશ્ય થયું સમજવું અને એથી ઉલટી રીતે હોય તો તેનું
કળ પણ એથી ઉલટું સમજવું. એટલે કે જે પ્રાણને વશ
છે તે જગત આપાનો તાબેદાર છે એમ સમજવું.

આ સિદ્ધાંત પ્રાણવિનિમયને આધારે સ્વાનુભૂત
કહેવાય છે.

તતો યત્નમાધેદિ તેષાં વલાસ્વૈ
 યન્મ્યાસમાગે મૃશં સિદ્ધિયો વૈ ।
 લભન્તે તદન્તે યથા સ્પર્શરત્નં
 તથા તે ભવન્તિ પ્રયોક્તુઃશુભાય ॥ ૫ ॥

માટે તે પ્રાણોને બલવાન કરવામાં પ્રયત્ન કર્ય, કે
 જેને અભ્યાસ કરતાંજ વચ્ચે ઘણી સિદ્ધિઓ મળે છે. પછી
 જેમ પારસમણી હાથ આવે છે હાથ તેમ તે સાધકના શુભને
 માટે બની રહે છે.

જગત્યત્ર જન્તૌ ચ દૃશ્યેત યથા
 ત્પ્રતિષ્ઠા યતઃસત્વમેતાદિ સર્વમ્ ।
 અસૂનાં વલં યાવદાસ્તે ચ યસ્ય
 ફલં તાવદેવૈષુ વિજ્ઞેયમેવ ॥ ૬ ॥

આ જગતમાં અંબુક પ્રાણીમાં જે જે પ્રતિષ્ઠા યથા
 પરાક્રમ વિગેરે જોવામાં આવે છે, તે જેને જેટલું પ્રાણુનું
 બળ છે તેટલુંજ તેમાં તે ફળ હોય એમ સમજી લેવું.

દૃઢં નિશ્ચિતં યસ્ય યસ્મિન્પ્રાયિ સ્યા
 તવૈવ પ્રસહયૈવ લભ્યેત તસ્ય ।
 તથા ચૈત્સતિ પ્રાણસામર્થ્યમીદ-
 કૃતો નૈવ યોગોઽયમીશે વિધેયઃ ॥ ૭ ॥

(૧૨) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે પંચમં પ્રાણાષ્ટકમ્.

જે માણસનો જે રસ્તા પર દૃઢ નિશ્ચય હોય તે અવશ્ય તેને મળેજ છે. જ્યારે એમ છે અને પ્રાણીનું સામર્થ્ય પણ આવું (પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે) છે તો પછી પ્રાણીનો એવો યોગ પરમેશ્વરને વિષે કેમ ન સાધવો ?

અતો જીવ શિક્ષામિમાં માનયિત્વા
ત્વયા શ્રીહરૌ ધ્યાનયોગો વિધેયઃ ।
તત્તોઽન્યન્ન કિંચિન્મયા ધ્યેયમસ્તિ
તત્તોઽન્યન્ન કિંચિત્ત્વયા કાર્યમસ્તિ ॥ ૮ ॥

માટે હે શુભ ! આ મારી શિક્ષા માનીને તારે શ્રીહરિનો ધ્યાનયોગ કરવો. મારે એ સીવાય બીજું કંઈ ધ્યાન કરવાનું નથી અને તારે તે સીવાય બીજું કાર્ય કરવાનું નથી.

इतिश्री ब्रजसम्बन्धकाव्ये पंचमं प्राणाष्टकं समाप्तम् ॥ ५ ॥

અથ ષષ્ઠં રસનાષ્ટકઃ

૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્તમ્

મો જન્માન્તર કૃત્યદર્પણ હૃષીકાણાં ગણ ત્વં ક્ષણમ્ ,
મદ્વાચં શ્રુણુ મદ્રમેવ ભવતાગ્રેન ત્વદીયં મૃશમ્ ।
શ્રીકૃષ્ણાંધ્રિયુગેઽર્પિતોઽસિ તદ્દહે ત્વં વૈ મયા ત્વન્મતા,
તર્ક્તિ તદ્વિમુલ્લોઽધુના મયસિ નો કાલોઽયમેયાત્પુનઃ ॥૧॥

અન્ય જન્મોનાં જીવનાં કૃત્યને જોઈ લેવાના હર્ષજીરૂપ
હે તમામ ઇન્દ્રિયોના સમૂહ ! તું ક્ષણમાત્ર મારી વાત
સાંભળ્ય કે જેથી તારૂં ધણું કહ્યાણુ થશે. તે (બ્રહ્મસમ્બન્ધ
લીધું તે) હવે તારા મતથી (તેં કબુલ કરવાથી) મેં વને
શ્રી કૃષ્ણના ચરણારવિંદયુગમાં અર્પણ કર્યો છે. તો અત્યારે
તું તેનાથી વિમુખ કેમ થાય છે ! આવો સમય ફરી ફરીને
આવવાનો નથી.

વૈમુલ્યેન યતો ગતશ્ચતુરશીતીયોનિમધ્યે ભવાન્,
યદુઃસ્વં જ્ઞાનુભૂતમસ્તિ તદિદાનીં સ્મર્યતે ન ત્વયા ।

અપ્યન્યસ્ય દશાં નિરીક્ષ્ય વહસે કમ્પં તવૈયં મવિ,
વ્યત્વેવેતિ પુનર્વિચિન્ત્ય મથુરાનાયોન્મુલ્લં ભૂયતામ્ ॥૨॥
જે પ્રભુથી વિમુખ થવાથી તું ચોરાશી લક્ષ અવતારમાં

(૨૪)   શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે ષષ્ઠં રસનાષ્ટકમ્.

ગયેલો છે અને ત્યાં ત્યાં જે દુઃખો તેં અનુભવ્યાં છે તે
અત્યારે તને સાંભરતાં નથી અને સંભારતો પણ નથી પરંતુ
ખીજાઓની દુઃખી અવસ્થાઓ જોઈને તું કંપાયમાન થઈ જાય
છે તેજ દશા તારી થવાની છે, એમ ફરીથી વિચારી મથુરા-
નાથોન્મુખ થઈ જા. મથુરાનાથ શબ્દ વિરહ ભાવના બતાવે છે.

રે જિવ્હે રસસારવેદનપરે ત્વં વૈ વલિષ્ઠા યતો,

જિત્વા સર્વમપિ ત્વદીયચરણે ત્યક્તાસ્ત્રવન્તોઽભવન્ ।

નૈકે વિજ્ઞતમા અદન્તિ સુહૃદાં પ્રાણાધિકાનાં મૃતૌ,

સ્વસ્વાર્થં ચ વદન્તિ તે ચલતિ નોઽસ્માકં ત્રિનેદં હિ ધિક્ ॥

હે ભૂલો ! તું રસનો સાર જાણવામાં ઘણીજ ચતુર છે
અને તું બળવાનોમાં મોટી બળવાન છે કારણ કે કેટલાક
જગતને જીતનારા લોકોએ તમામ જીત્યું છે પણ તને જીતવા
આવતાં તારા ચરણમાં હથિયાર અર્પણ કરી તારે આધીન
થઈ રહ્યા છે; કેટલાક ઉત્તમ મહાશયો પોતાના પ્રાણથી પણ
અધિક વહાલાંના મરણમાં પણ પોતાને જે ભક્ત્ય કાયમ મીઠું
લાગ્યું હોય તે નિર્લજ્જ થઈને ખાય છે અને કહે છે જે “ શું
કરીએ અમારે આ અમુક ખાનપાન વિના ચાલતું નથી ”
હાય હાય ધિક્કાર છે.

યત્પાપં સ્વલુ ભોજનાય કુરુતે સોઽયં પ્રતાપસ્તવ,

સ્વાદં હીરુહસિ નિત્યદા નવનવં પ્રાણા ન જાનન્તિ તમ્ ।

સ્વાદાધીનમિતો જનઃ સ નૃપતિર્ભૂત્વાઽપિ દાસાયતે,
નાસ્ત્યસ્માદધિકં પરાનુસરણે વીજં કાચિલ્લાક્ષિતમ્ ॥૪॥

માણસ જે ખાવાને માટે પાપ કરે છે તે તારોજ પ્રતાપ છે, તું એમ કહેતી હોય કે પેટમાં પ્રાણો ક્ષુધા લગાડે માટે જીવને જમવું પડે છે અને તે માટે પાપ કરતો હોય તો તે પ્રાણને શિર દોષ છે મને શું છે? તો તેના જવાબમાં કહેવાનું કે હંમેશાં નવા નવા સ્વાદને તું ઇચ્છે છે, પ્રાણો તો ફોર્મ પણ દિવસ એ સ્વાદને જાણતા નથી. તને તો પ્રાણાકુતીમાં કુસકા આપીએ તોપણ તેને તે અમૃત જેવાં છે તો તેટલું મેળવવા જીવને ઝાઝી ખટપટ કરવી પડતી નથી પણ નવનવા સ્વાદ મેળવવા ખોટાં સાચાં કરવાં પડે છે અને તે તું કરાવે છે માટે તે તારોજ બધો પ્રતાપ છે; જે માણસ સ્વાદને આધીન થયો પછી તે ભલે રાજા હોય તે પણ તે જગતનો દાસ હોય તેમ તેને જગતને આધિન રહેવું પડે છે, પરાધીન થવામાં આથી ઊંચું મોટું કારણ એકે જાણવામાં આવ્યું નથી.

તત્સારં કુરુ જિહ્વિકેઽન્યરસનં ક્ષિપ્ત્વાઽસિ યદ્વાંછ્યા,

શ્રીમત્પ્રાણપતે નિવેદિતમિદં ગ્રાહ્યંચ નાન્યત્કાચિત્ ।

યસ્માત્સંચિતમેતિ નાશમશુભં વર્ધેત નો ચેચ ત,

દન્વાય વ્યતિરેકયોઃ ફલમિતેઽન્યદ્વા વિચિન્ત્યં સ્વયા ॥

તો હે જીહ્વા ! ખીજા રસ લેવા તું ખારા કરીકે, કે જેની

(૨૬) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે ષષ્ઠં રસનાટકમ્.

લાલસાએ તું બહુ દુઃખ પામી છે, કેવળ શ્રીમત્ પ્રાણપતિ
નિવેદિતજ દેવું બીજું કંઈ ક્યાંઈ પણ દેવું નહીં; કાશ્ચ તે
તેમ કરવાથી અનેક જન્મનાં સંચિત અશુભ નાશ પામશે
અને અનિવેદિત દેવાથી ઉલટાં વધશે તો બન્ને પક્ષમાં અન્વય
વ્યાતર્થકે જોતાં આ લાભ છે અને આ ગેરલાભ છે, એ
તારે વિચાર કરવાનો છે.

अन्यद्वाच्यमपि त्वदीयपुरतो वर्वर्त्ति वाग्रूपिके,

यद्वाचा स्वमेषि तत्त्यज पराऽलापं रसाभासकम् ।

श्री कृष्णस्य सुधासमानि चरिता न्यालापय प्राणतः

प्रेष्ठस्मैव यतः प्रतिश्रुतमिदं ह्यस्माभिरस्यान्तिकम् ॥६॥

હે વાણીરૂપી છુટ્ટવા ! બીજું પણ તારી પાસે મારે કરે
વાનું છે જે અન્યની આડીઅવળી વાતો કરીને જે તું વાણીને
આનંદ દે છે તે મુકી દે, તે ખરો રસ નથી, તે તે
કેવળ માત્ર રસાભાસજ છે જો તારે ભાષણ સુખ દેવું હોય
તો પ્રાણથી પણ વહાલા શ્રીકૃષ્ણનાં અમૃત તુલ્ય ચરિત્રને
વર્ણન કર કારણ કે આપણે એ પ્રભુની આગળજ (પ્રક્ષ
સંબંધ વખતે) પ્રતિજ્ઞા કરી છે.

तस्मा न्यायिवादवाद बदने काऽऽस्तेऽधिकारस्तव,

नो वाच्येत यदि प्रतिश्रुतमतस्तामिस्रपातस्तव

भावी निश्चित एव मस्ति च ततो दीर्घे विचार्यैव हि,

यद्युक्तं तस्मात्तत्तदनन्ति वक्तव्यमन्यत्वयि ॥ ७ ॥

માટે બીજી બાજતનો વાદવિવાદ કરવા તારે અધિકારજ ક્યાં છે ? અને કરેલી પ્રતિજ્ઞા નથી પળાતી તો અવશ્ય તારો નરકપાતજ થવાનો છે; એમ તેને માટે લાંબો વિચાર કરીને જે યોગ્ય જણાય તેનું નિરંતર પાલન કર્યે જા. જો કે બીજું તને કહેવાનું.

આસ્તે યદ્યપિ વૈ તથાપિ સમયઃ સ્વરૂપઃ સ્થલેઽપ્રાસ્થિત,
ઝોઠ્યેતાઽન્ય હૃષીકવર્યમિલને ગમ્તવ્યમાસ્તે મયા ।
તત્સ્વરૂપોક્તમપિ પ્રભૂત મનુમાન્યૈવ પ્રતિજ્ઞાં નિજાં,
શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમેતિ સતતં જહવા ચ પૂર્ણાં કુર ॥૮॥

છે પણ આ સ્થળે હવે સમય થોડો છે (અઘડ પૂર્ણ થયું તે) માટે કહેતો નથી કારણ કે મારે હજી બીજી મોટી મોટી ઇન્દ્રિયોની મુલાકાત લેવા જવું છે માટે થોડું કંઈ પણ આજું માનીને શ્રીકૃષ્ણઃ શરણંમમ એમ નિરંતર જપીને તેં કરેલી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કર્ય.

इतिश्री ब्रजसम्बन्धकाव्ये षष्ठं रसनाष्टकं संपूर्णम् ॥६॥

(૨૮) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે સસમં નયનાષ્ટકમ.

અથ સસમં નયનાષ્ટકમ.

૭

માલિનીચ્છન્દઃ

ત્વમાસિ નયન નૂનં હીન્દ્રિયાણાં પ્રધાનં
તવ સ્વલુ વશવર્તિં તદ્વળોઽપ્યાસિતિ નિત્યમ્ ।
ભવતિ ભવતિ સંસારસ્ય વૈમુખ્યભાજિ
સકલમપિ તદામે કાર્યજાતં સુસિદ્ધમ્ ॥૧॥

હે નયન ! તું સર્વ ઈન્દ્રિયોના નેતા છે અને તે ઈન્દ્રિયોનો ગળુ હંમેશાં તારે વશવર્તી છે; તું જો સંસારની વિમુખતાબાળું થાય તો મારાં સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થયાંજ છે.

પ્રતિદિન મનુષ્યદ્વં ચૌરવત્ત્વં મયાઽસિ
જ્ઞાતિદિતમપિ તસ્મિન્ વ્યવચયિત્વા પ્રયાસિ ।
ઉપદિશસિ ચ પૂર્વે લાભમાત્મીયકાર્યે
“ ત્વસિ જિતવિષયસ્ત્વં ” હ્યેવમાશ્વાસ્ય મમમ્ ॥૨॥

હું તને હંમેશાં ચોરની માફક બાંધી રાખું છું, તેમાંય પણ ન જણાય તેવીજ રીતે તું મને છેતરીને ચાલ્યું બીધ છે; પ્રથમ તો તું તારા કાર્ય (જોવામાં) માં મને લાભ બતાવે છે એટલે કે હું તને સૃષ્ટિસૌંદર્યનો કે વિધાતાની કારીગરીનો

કે જગતમાં જે લાવણ્યવાળું છે તે પ્રભુનો અંશ છે અને તે ધણો સ્વરૂપ અમુક વ્યક્તિમાં છતાં કેવો રમણીય છે આવો તું મને અનુભવ પ્રથમ કરાવે છે; અને વળી “તું તો જીવ વિષય છે તને ક્યાં વિષયો બાધ કરી શકે તેમ છે માટે ખુશીથી ઉપરનો દૃષ્ટિનો લાભ લે” આમ તું મને વિશ્વાસમાં આણીને મને છેતરીને વિષયમાં આદર્યું જાય છે.

અનુભવ જગતિ ત્વં સર્વ સૌન્દર્યમેવ

ત્વપિ તવ નિજજાતિં કુત્રચિત્પશ્ય માત્વમ્ ।

ન હિ ભવસિ નિવદ્ધં હન્યલાવણ્યવત્સુ

હ્યસુબલવતિ કસ્મિન્ભાસિ વદ્ધં સર્વર્ણે ॥૩॥

હીક તો તું મારું બાંધ્યું રહીશ નહીં, તો જગતમાં સર્વ સૌન્દર્યનો ખુશીથી અનુભવ કર્યો, તોપણ તું પોતાની નિજજાતિ (કોઈની આંખો) જે કોઈ દિવસ પણ જોઈશ નહીં, કારણ કે બીજી લાવણ્યવાળી ચીજોમાં તું બંધાતું નથી પણ તારાથી કોઈ વિશેષ પ્રાણબળવાળા તારા સર્વર્ણ (કોઈના નેત્ર) માં ક્યાંઈ બંધાઈ જતું જણાય છેજ.

તદનુ મદસવસ્તે યાન્તિ કૃષ્ટા દિદક્ષાં

ભવતિ સકલમેવ સ્વાસ્થહીનં મદંગમ્ ।

તદનુ મનસિ નિષ્ઠાશૂન્ય અસ્મત્સ્વકાર્ય

વિફલિતામિવ રાધાકૃષ્ણ સદ્ધ્યાનસંગ્રમ્ ॥૪॥

(૧૦) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે સત્તમં નયનાટકમ્.

જ્યારે તું એમ ક્યાંઈ બંધન પામ્યું કે પછી તુરત
માથા પ્રાણી તારી શિક્ષા (જેવાની ઇચ્છિત વ્યક્તિ) તરફ
ખેંચાઈને જાય છે, જ્યારે પ્રાણ ખેંચાય છે ત્યારે મારાં અંગે
અંશ નિરંતર અસ્વસ્થ બની રહે છે, એમ થયા પછી મન
જ્યારે વિકળ થતું કે આપણું શ્રી રાધાકૃષ્ણના ઉત્તમ ધ્યાન
રૂપી જે કાર્ય છે તે નિષ્કળ જેવું થયું જણાય છે. એટલે
કે તનમનમાં આવી પીડા ન હોય અને તે યુગલ જોડીના ધ્યાનમાં
જે ઘેરો આનંદ આવે છે તેવો આનંદ પછી પૂર્વોક્ત
વિક્ષિપ્ત મનથી થતો નથી બાકી ધ્યાન તો ચાલ્યા કરે છે
પણ ત રસ વિનાનું.

પતિત્ત્વ દશાયાં દેહ એકસ્ય યુગ્મા

ત્સહિ ભવતિ પિશાચોઽનન્તકાલં સુદુઃસ્વી ।

નયન યદપરાધાદીદશી સ્યાદશા ત,

સ્વમસિ ચૈ તદનર્થે તદ્ભયુપાદાનર્વાજિમ્ ॥૫॥

હે નયન ! આવી પ્રિય અને પ્રિયતમાની એક બીજનાં
નેત્રે નેત્ર બંધાઈ રહ્યાં હોય તેવી દશામાં કદી પ્રારબ્ધયોગે
બેમાંથી એકનો દેહ પડી જાય છે તે પરલોકગામી જીવ ભૂત
સરને છે અને પછી અનંતકાળ સુધી તે ઘણો દુઃખી થાય
છે. જે અપરાધી જીવની આવી દશા થાય છે તે અનર્થ થવામાં
તેનું ખરું કારણ તું જ છે.

અહર વત નિપાત કીદશશ્ચાત્મનોઽયં

ન હિ ન હિ પથિ તસ્મિન્યાહિ રે દુષ્ટ નેત્ર ।

પિપૃહિ નિજવચો યત્સ્વીકૃતં સ્વામિનોઽગ્રે

સ્મર ચ યમનિવાસે વિષ્ટિભોગોઽસ્તિ કીરુક્ ॥૬॥

અરે રે કેટલો બધો આ આત્માનો અધઃપાત થાય છે. રે દુષ્ટનેત્ર ! એ રસ્તે નહી જા. તેં પ્રભુ આગળ “આ મારી ઇન્દ્રિયો અને તેના ધર્મ આપને અર્પણ કરું છું ” એવી જે પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે પૂર્ણ કર્ય, અને યમ લોકમાં યમ-યાતનાનું કેવું દુઃખ છે તે સંભાર્ય, યાદ કર્ય.

અહહ ક ઇહ ધર્મો હ્યન્યદ્રશ્યં ચ દૃષ્ટ્વા

મુદમયસિ વિશેષાં શ્રીહરેર્દર્શનાશ્ચમ્ ।

કુત ઇહ તવ સિદ્ધેત્પ્રેષ્ટતા શ્રીહરૌ વા

ત્વપિ વત તવ માણ્યં વૈષ્ણવત્ત્વં કુતો વા ॥૭॥

ખીજી વસ્તુને જોઈને પ્રભુના દર્શન કરતાં વધારે આ-નંદ પામે છે અરેરે આ કયો ધર્મ કહેવાય, પ્રભુનાં દર્શન કરતી વખતે જરા આંખ વીંચામણી કરીને મુક્તક નમાવીને ચાલ્યો જાય છે અને ખીજી લોકિક ચીજ દેખી કે તુલ્ય આંખ્યો અને કાંન બધાં હસવા માંડે છે તો શ્રીહરિપદ-તારી પ્રેષ્ટતા છે એ કેમ સિદ્ધ થઈ શકે, અને શ્રીહરિ તને પ્રેષ્ટ (વહાલામાં વહાલા) નથી ત્યારે તારું વૈષ્ણવપણું પણ કેમ કહેવાય ?

(૩૨) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે સપ્તમં નયનાષ્ટકમ્.

बहु बहु कथितं रे सर्वमेवाऽनुभूतं
नहि च किमपि तत्राऽन्यश्रुतेन प्रलब्धम् ।
यदि भवासि हि सज्ज स्वात्मकृत्ये तदाऽन्या
जनि रिह नहि भूया त्वापि गोलोक एव ॥८॥

રે નયન ! તને ઘણું ઘણું કહ્યું છે, પણ તે બધું જાતે અનુભવેલુંજ કહ્યું છે હો; જેમ કોઈ માણસ કોઈની સાચી ખોટી વાતો સાંભળીને પાતે જાતે તેનો અનુભવ કર્યા વિનાજ અન્યને ઠપકો દેવા માંડે છે તેમ મેં કર્યું નથી. (ખીજો અર્થ કે-ખીજા સાધારણ લેખકોની માફક આ જેનું તેનું સાંભળી વાંચીને તેના ભાવો કે કવિતાઓ અંદર ઠાપલ કરી એક જોડકણું ઉભું કર્યું છે તેમ આ કાવ્ય ઉભું કર્યું નથી, આનો તો અક્ષરે અક્ષર ખરી લાગણીનો અને સ્વાનુભવનો છે.)

જો તું તારા પોતાના કાર્યમાં તૈયાર થા તો હવે ખીજો જન્મ થવાનો નથી અને ગોલોક પ્રાપ્ત થઈ ગયો છેજ એમ સમજવું.

इति श्रीब्रह्मसम्बन्धकाव्ये सप्तमं नयनाष्टकं संपूर्णम् ॥७॥

શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે અથાષ્ટમં અંતઃકરણાદ્યષ્ટકમ્. (૩૩)

અથાષ્ટમં અંતઃકરણાદ્યષ્ટકમ્.

૮

સગ્ધરા વૃત્તમ્.

હંહો શ્રોત્ર ત્વચે વા કરપદ યુગલે નાસિકાદીન્દ્રિયાણિ,
નો મૈતવ્યં ભવાન્દ્રિ નં હિ ન હિ ભવતો મર્તસ્યેયેન યૂયમ્ ।
નિર્દોષાણિ સ્થ નૂનં વિચરથ મનસો યન્ન યાવદ્યયેચ્છં,
તસ્માત્સ્વસ્થાનિ ભૂત્વા શ્રૃણુત ચ મણિતં મામકીનં મૃદૈવ ॥૧॥

પોતે પ્રભુને અર્પણ કરેલાં પોતાનાં દેહ પ્રાણેન્દ્રિયાં-
તઃકરણ જ્યારે પ્રભુ સન્મુખ રહેતાં નથી ત્યારે તેને અને
નિવેદિત પોતાના જીવને કવિ ઉપાય ચતુષ્ટયથી સમજાવવા
તૈયાર થયો છે તેમાં દેહને અને પ્રાણને કહ્યું અને તમામ
ઇન્દ્રિયામાં મુખ્ય જે જીવ અને નેત્ર તેને કહી હવે સંક્ષેપે
અન્ય ઇન્દ્રિયોને કહી અંતઃકરણને કહેશે.

હે શ્રોત્ર! હે ત્વચા! હે હાથ પગનાં યુગલો કે નાસિકા
વિગેરે ઇન્દ્રિયો તમે શા સાડ થરથર કંપવા લાગ્યા છો ?
તમારે ન ખીડીવું કારણ કે હું તમોને કેહેવાનો કંઈ પણ
નથી. કારણ કે તમે તો કેવળ નિર્દોષ છો, સખખ કે મનની
જ્યાં જેવી જેટલી ઇચ્છા હોય ત્યાં તે પ્રમાણે તેટલુંજ તમે
વર્તી શકો છો માટે તમે તો સ્વસ્થ થઈને માફ કહેવું
પ્રસન્નતાથી સાંભળો.

(૩૪) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે અથાષ્ટમં અંતઃકરણાદ્યષ્ટકમ્.

રેરે રત્નાકરાન્તઃકરણ મમ વચોઽચ્યન્યદુદ્દિશ્ય ચોક્તં,
સર્વે તત્તે શ્રુતં સ્યાદપિ સકલમિદં માનનીયં સ્વાનિષ્ઠમ્ ।
યસ્મા ત્સર્વસ્ય નેતૃ પ્રભુરિવ જગતઃ પ્રેરકોઽસિ ત્વમેવ,
તં તં દોષં ચ તસ્માદ્ગણયતિ વિબુધસ્ત્વચ્ચહો યો યદીયઃ ॥૨॥

રે રત્નાકર સાગર જેવા વિશાળ રત્નભરિત અપાર
અંતઃકરણ ! મારાં આ વચનો કે જે બીજી ઇન્દ્રિઓને ઉદ્દેશીને
કહેવામાં આવ્યાં છે તે તેં સઘળાં સાંભળ્યાં તો હશે પણ તે
તારે બધાં સ્વનિષ્ઠજ (પોતાનેજ કહ્યાં છે એમ) માનવાનાં
છે હો. કારણ કે જેમ જગતનો પ્રેરક પ્રભુ છે તેમ એ સર્વ
ઇન્દ્રિયગણનો નેતા તું છે માટે હાથ દોકો જે જે ઇન્દ્રિ-
ઓનો જે જે દોષ છે તે તમામ તુંમાંજ છે એમ ગણે છે.
ત્વં સર્વે કારયિત્વા કિમુ ભવસિ શઠં દોષપૂર્ણં હદોષં,
નિસિપ્યાન્યાશ્ચ ક્રૂપેઽવુધ કૃપણતરાન્ કૃન્તાસિ ત્વં હિ વધ્રીમ્ ।
નૈવં કાર્યં કદાચિદ્ભજપતિચરણસ્વાશ્રયીભૂય જીવૈઃ,
સર્વે ભદ્રં લભન્તામિતિ તવ કરણીયં સુવુદ્ધયા સદૈવ ॥૩॥

તું આ બધું કરાવીને શઠ કેમ થાય છે ? ખરેખર તું
દોષનું ભરેલું છે અને નિર્દોષ થવા આવે છે. તું તો બીજી
અજ્ઞાન અને ગરીબ ઇન્દ્રિઓને કુવામાં નાંખી દઈને (તે તે
વિષયમાં આસક્ત કરી દઈને) પછી ઉપર વાધરી (દારડી)
ઢાપી નાંખે છે શ્રી વ્રજપતિના ચરણના આશ્રયી જીવોએ

શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે અથાષ્ટમં અંતઃકરણાદ્યષ્ટકમ્. (૩૫)

કદાચિત્ પશુ એવું (વિશ્વાસઘાતનું) કામ કરવું જોઈએ નહીં, સર્વે સારા લાભને પામે એમ સદ્બુદ્ધિથી નિરંતર તારે ઠરવાનું છે.

હા જ્ઞાતા ત્વદ્વિવક્ષા ત્વમુહ વદસિ યન્નાહમેતા નિયુંજે,
કિન્તુ સ્વચ્છન્દમેતે નિજનિજરુચિતે મદ્યનાવેશ્ચ યાન્તિ ।
યાત્વા સર્વેડપ્યમી માં હરતિ નિજબલં કુર્વતે જ્ઞાત્મતુલ્યં,
નિર્દોષં વૈ તતોડસ્મિ સ્વલિતમિતિ મમ ક્ષામ્યતામીશ યસ્સ્યાત્.૪

હા તું જે કહેવા માગે છે તે જાણ્યું, તું એમ કહે છે જે વિષયોમાં જવાની હું આ ઇન્દ્રિયોને પ્રેરણા કરતું નથી પરંતુ તેઓ સ્વચ્છન્દે પોતપોતાના ગમતા વિષયોમાં મને ખબર કયાં સિવાય ચાલી જાય છે અને જઈને એ બધાં પોતપોતાના બળ પ્રમાણે મને ખેંચે છે અને પોતા જેવું બ્રહ્મ મને કરી દીધે છે, માટે હું તો નિર્દોષ છઉં અને આવી આભાસ જેવી મારી ભૂલ જણાતી હોય તો માફ કરશો.

નૈવોત્તાર્યં ત્વયૈતન્ન હિ ઘટતિ યતઃસોડસ્તિ સિદ્ધાન્ત ઇત્થં,
યત્પશ્ચાન્નજ્ઞજાર્તિં પ્રતિચરતિ ભવદિષ્ટ સિદ્ધાન્ત એષઃ ।

જ્ઞેયાડજ્ઞેયં વિબુદ્ધં હરિશરણવતા હર્ષિતં મંત્રપૂર્વે,
શ્રીપાદાબ્જે ચ યેનશ્રવણપથચરો નૈષ માર્ગસ્તદીયઃ ॥૫॥

આવો તારે ઉત્તર દેવો નહીં, કારણ કે એ વાત ઘટતી નથી. એનો સિદ્ધાંત આમ છે કે, તે પૂર્વે જે સિદ્ધાંત બતાવ્યો

(૩૬) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે અષ્ટાષ્ટમં અંતઃકરણાદ્યષ્ટકમ્.

તે પશુ પંખી વિગેરે અજ્ઞાન જાતિમાં ચાલે છે અને ત્યાં તે યોગ્ય છે; પણ અજ્ઞેય જેણે બાણ્યુ અને પ્રભુનો આશ્રયી થઈ મંત્ર પૂર્વક જેણે શ્રીના ચરણમાં સ્વાત્મનિવેદન કર્યું છે, તેના હૃદયમાં તો નહીં પણ કાન માંહી પણ તારો પૂર્વોક્ત માર્ગ (સિદ્ધાંત) આવ્યો નહિ હોય.

તસ્માદ્વાદં વિવાદં ત્યજ મમ મણિતં સ્વાત્મનિષ્ઠં કુરુ ત્વં.
નો વંચ્યોઽહં કદાચિત્ત્વમપિ ભવ તથાઽધ્યાત્મવર્ગે ગૃહાણ ।
યદ્યપ્યસ્યૈવ કાર્યં સકલમપિ તતો ગ્રાહયિત્વા સ્વયં તુ,
શ્રીકૃષ્ણધ્યાનયુક્તં યતિરિવ ભવતામિર્વિકલ્પે સમાધૌ ॥૬॥

માટે વાદવિવાદ મૂકીદે અને મારું કહેવું સ્વાત્મનિષ્ઠ કરીદે, મને ક્યારેય તારે છેતરવો નહીં, તારે પણ ક્યાંઈ છેતરાવું નહીં અને ભગવત્સેવાનું કાર્ય છે તે બધું તેમ તેમને પકડાવી દઇને ઇન્દ્રિયોને કબજે કર્યું જેનું જેનું જે જે ભગવત્સેવાનું કાર્ય છે તે બધું તેમ તેમને પકડાવી દઇને તારે તો નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં યતિ લીન થયો હોય તેમ શ્રીકૃષ્ણની સમાધીમાં યુક્ત રહેવું.

અન્યેભ્યો યદ્યદુક્તં તવ સકલમિદં અસ્તિ ભોક્તવ્યમેવ,
યસ્માદન્યે જડાઃસ્યુ નૈહિ ચિરવિદિતા યામ્યદંડં પ્રયુક્તમ્ ।
યાવત્સત્ત્વં ક્ષમિત્વા કિલ જડસદૃશા ભાવિ નસ્તદ્વચયાત,
ત્કાલે જ્ઞેયા ત્વયા વૈ તત્ત્વમ્ ઇહ દિનતઃ સાવધાનં ભવ ત્વમ્ ॥૭॥

ખીજી ઇન્દ્રિયોને જે જે કહેવામાં આવ્યું છે તે તારેજ

શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે અથાષ્ટમં અંતઃકરણાદ્યષ્ટકમ્. (૩૭)

લોગવવાનું છે કારણ કે બીજી ઇન્દ્રિયો તો જડ છે અને અ-
વપજાનવાળી છે માટે જ્યારે યમદૂતોના મોટા લોહ મુર્જર-
ના માર માથે પડવા માંડશે, ત્યારે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે
સહન કરીને તે ઇન્દ્રિયો મૂર્છિત થઈ જશે, તે વખતે તે બધી
વ્યથા તારે અનુભવવાની છે, માટે આજ દિનથી તું સાવ-
ધાન થઈ જા.

ધ્યાયં ધ્યાયં શ્રીકૃષ્ણં વ્રજજનનિચયે દર્શયન્તં મનોજ્ઞાં,
તત્તલ્લીલાં યથેષ્ટાં દ્રુહિણશિવમુત્સૈર્દૈવતૈરપ્યગમ્યામ્
ધેયં ધેયં ચ વૃંદાવનમતિરુચિરં યત્ર ગોપીજનાનાં
શ્રીમત્પાદૈકપાંસું સમુદમુદહરન્મસ્તકેશુજ્જ્વલોઽપિ ॥૮॥

તો તારે તો વ્રજજન સમૂહમાં જે જેને ઇચ્છિત એવી
મુંદર તે તે લીલા શ્રીકૃષ્ણ બતાવતા હોય અને જે જે શિવ-
પ્રક્ષાદિક પણ જોઈ કે જાણી શકતા નથી તેવું નિરંતર ધ્યાન
કરવાનું છે તેમજ જે વૃંદાવનમાં શ્રીગોપીજનની પરમ ક-
લ્યાણ રૂપ એક એક ચરણ રજને ઘણા આનંદે ઉદ્ભવજી
માથે ચડાવતા હતા તે મનહર વૃંદાવનનું ધ્યાન કરવું.

इति श्रीब्रह्मसम्बन्धकाव्येऽष्टममन्तःकरणाद्यष्टकम् ॥८॥

૩૮) ' શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે નવમં તદ્વર્માચટકમ્.

અથ નવમં તદ્વર્માચટકમ્.

૧

✽પંચચામરં ચ્છન્દઃ

સુસદ્ધં કિં પરાક્રમ સ્ત્વયા નિજઃ પ્રકાશયતે,

અનેક રાગ રાગિણી સુકંઠવર્ણ સુસ્વરે ।

ન મોહમેમિ કિન્તુ કૃષ્ણરાધિકાયુ તેત્વયિ,

ભવામિ લીન એવમસ્ત્યતો ભવાંસ્તથેહિ મામ્ ॥૧॥

હે સુંદર શબ્દ ! તું તારું પરાક્રમ કરી આગળ શા સારૂ પ્રકાશે છે, અનેક રાગ રાગણીવાળા સારા મીઠા કંઠમાંથી નીકળી આવતા ઉત્તમ સુરાવટ વાળા તુંમાં હું મોહ પામતોજ નથી; પણ રાધાકૃષ્ણ યુક્ત તું હો તેમાં હું લીન થઈ ગયો છું, એમ છે માટે તું જો તેવો એટલે શ્રીરાધા-કૃષ્ણયુક્ત હો તો પછી તું તારાં ઉપરનાં ઉત્તમ સ્વરૂપમાં ખુશીથી મારી પાસે આવ્ય, નહિં તો દૂર રહેજે.

સુકોમલૈર્નિર્જગુણૈર્ભવાંસ્તુ માં હિ વંચતે,

+સ્પર્શ રે સ્વસંગિનાં ઘટેન ન પ્રતારણમ્

* ગુજરાતીમાં જોતે “ નારાયણ ” કહે છે તે સંસ્કૃતમાં નર્મદાષ્ટક વિગેરે છે તે

+ અહીં છંદોભંગ થાય છે પણ આ ગાથામાં “ સ્પર્શ ”

શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે નવમં તદ્વર્માચ્છેપકમ્. (૩૯)

શંપિ ત્વયા ચ જીવ તત્ર મુચ્યતેઽધમાધમ,
ત્વદીયધર્મ ઇષ કિં ત્વયા ચ તદ્વિચાર્યતામ્ ॥૨॥

અરે સ્પર્શ ! તું તારા સુંદર સ્પર્શ ગુણોથી મને
ઘણીવાર છેતરી જાય છે પણ પોતાના સંગીયોને છેતરવાં
એ (સારા માણસને) ઘટતું નથી; અરે અધમમાં અધમ
છત્ર ! તું પણ એ સ્પર્શ સુખમાંજ ખુશી થાય છે ? શું એ
તારો ધર્મ છે એ વિચાર કર્યું.

સુરૂપ રે ભવન્મયા ચિરં ચિરં નિરીક્ષિતં,
પરંતુ સમ્પ્રતિ ત્વયા મદીય દૃષ્ટિગોચરમ્ ।
ન માવ્યમેવ દૃશ્યસે ન લૌકિકં ત્વમત્ર ચે

હ્રીરિ સ્વરૂપમાશ્રયે સ્તદા સુત્વં હિ દૃશ્યતામ્ ॥૩॥

અરે સુંદર રૂપ ! તને મેં બહુ બહુ લાંબો વખત જોયું
એ પરિચયથી તું મારી પાસે નિરંતર આવે છે પણ હવેથી
તારે મારી દૃષ્ટિગોચર થવું નહીં કારણ કે હવે હું તને
હૌકિકને જોતો નથી, છતાં તું જો પ્રભુના સ્વરૂપનો આશ્રય
લે તો ખુશીથી દૃષ્ટિગોચર થા.

મમઃપ્રસીદતે હરે નિવેદિતે તદન્યથા

પ્રસન્નહેઽધિકાર એવ નાસ્તિ મે તતો રસ ।

શબ્દ લાવવાની જરૂર છે અને તે જ્યાં આવે ત્યાં હંદોબંધ કરે
તેવું તેનું સ્વરૂપ હોવાથી નિરૂપાગે વાંચનારે ક્ષમા કરવી.

(૪૦) શ્રી વ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે નવમં તદ્વર્માષ્ટકમ્.

યથેષ્ટ મેવ ગમ્યતાં ન જિદ્ધિકા સ્ફુરાયતે
સમર્પિતસ્ય ધર્મ એવ મુસ્થિરોઽસ્તુ મે હૃદિ ॥૪॥

હે રત્ન ! પ્રભુને નિવેદિત બક્ષ્ય લોજન લેવામાંજ મારું
મન પ્રસન્ન થાય છે એ સીવાય અન્ય રસ ગ્રહણ કરવામાં
મારો અધિકારજ નથી મારે તું અનિવેદિત જેટલો લૌકિક
હો તે તે હવેથી ગમે ત્યાં ચાલ્યો જા, તેવા તને લેવાને
હવે આ મારી જીલ્લા ફરફરાટ કરતી નથી. મારા હૃદયમાં
તે સમર્પિતનોજ ધર્મ સ્થિર થજ્યો.

તદન્ય ઇન્દ્રિયાર્થકા ભવાઙ્ગિ રમ્યયં મમ
વ્યવસ્યતાં પ્રતિશ્રવ સ્તદાનુકૂલ્યતાં યદિ ।
ભજન્વમેવ તર્હિ મત્સકાશમીયતાં સુત્વં,
ન ચે ત્તદા સુદૂરમેવ ભૂયતાં ભવાદૃષ્ટૈઃ ॥૫॥

એ પ્રમાણે તદ્વર્મમાં શબ્દ સ્પર્શ રૂપ અને રસને
તેઓ મુખ્ય હોવાથી યથોચિત કહી હવે સામાન્ય રીતે
તમામ ઇન્દ્રિયોના ધર્મને કહે છે—

તે સિવાયના હે તમામ ઇન્દ્રિયોના વિષયો તમે પણ
મારી પ્રતિજ્ઞાને ('વ્રહ્મસંબંધ' વખતે કરેલી પ્રતિજ્ઞાને)
સમજી જો તેની અનુકૂળતાને બળે તો સુખેથી મારી પાસે
આવો નહીંતો આપ જેવાએ ઘણું દુર રહેવું.

શ્રી વ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે નવમં તદ્વર્માચટ્કમ્. (૪૧)

અગાર દાર પુત્ર વૃદ્ધ વિક્ત લાલસાદિકા
વિજાનતે ભવન્ત એવ મસ્મદીયકં વ્રતમ્ ।
તદાનુકૂલ્યવર્તિભિર્ભવન્દિ રેવ ભાવ્યતા

મશોક લોકગામિભિ સ્તદાસિભિશ્ચ ભૂયતામ્ ॥૬॥

હે ધર ! સ્ત્રી પુત્ર વૃદ્ધ વિક્ત અને તેની લાલસાઓ
મેં પણ આ આપણા વ્રતને જાણે છે તો તમે તેની
મનુકૂળતા વાળાં થાઓ અને આનંદમય લોકની આશાવાળાં
મને ત્યાં જનારાં થાઓ.

भवत्सु पालनं मया सदैव कार्यमस्त्यहो

स ते भवन्त ऐश्वराः समर्पिताःस्थ यन्मया ।

मया भविष्यते च यावदात्मशक्तिं पालनं

करिष्यते ततःपरं समर्थ एव नः प्रभुः ॥७॥

તમારું હમેશાં સારી રીતે મારે પાલણુ કરવાનું છે,
જરૂરકે મેં તમોને પ્રભુને અર્પણુ કર્યા છે માટે તમે ઇશ્વરનાં
જો માટે તમે ઇશ્વરની ચીજો છે એમ ધારીને મારી શક્તિ
પ્રમાણે બનશે તેટલું મારાથી તમારું પાલણુ કરાશેજ તેમાં
કંઈ ખામી રહેશે તો પછી આપણે તમામને એ પ્રભુ સમર્થ છે.

अतो भवन्ति तेन सेवनं सुखं विधीयतां

यथाधिकारमात्मकार्यं तत्परैश्च भूयताम् ।

सुलाभं एष नो पुनः पुनः कदापि लप्स्यते,

(૪૧) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે નવમં તદ્વર્માષ્ટકમ્.

ત્વતઃ સ્વજન્મ સાર્થકં કુરુધ્વમેવ રે પ્રિયાઃ ॥૮॥

માટે તમે સુખેથી પ્રભુની સેવા કરો, અને સહુ સહુ
ના અધિકાર પ્રમાણે પોતપોતાના કાર્યમાં તત્પર થાઓ,
આવો ઉત્તમ લાભ ફરી ફરીને ક્યારેય મળશે નહીં માટે
હે વહાલાઓ ! તમે પોતાનો જન્મ તો સાર્થક કરો.

इति श्रीव्रजसम्बन्धकाव्ये नवमं तद्वर्माष्टकं संपूर्णम् ॥९॥

અથ દશમમાત્માષ્ટકમ્.

૧૦

શાર્દૂલ વિક્રીડિતમ્

કિં ચાત્મન્ ભવતાપિ વૈ પ્રતિદિનં શ્રીનન્દરાયાત્મજે,
સેવા શ્રીગુરુદર્શિતા ચ કરણીયાઽન્યદ્વિહાયૈવ ભોઃ ।
દાસોઽહં તવ ચાઽસ્મિ યચ્ચ કથિતં સત્યં કુરુષ્વેતિત,
દન્યદાસપદં ન વાઽઽત્માશિરાસિ ત્વં ધેર્હિ કૃષ્ણસ્પૃશ ॥૧॥

અને હે આત્મા ! તારે પણ ખીળું તમામ છાડીને શ્રી
શુર હેવે ખતાવ્યા પ્રમાણે શ્રી નંદકુમારની સેવાજ કરવાની
છે દાસોઽહં કૃષ્ણ તવાઽસ્મિ (હે કૃષ્ણ હું આપનો દાસ
છઉં) એવું જે તે કહ્યું છે તે સત્ય કર્યું ! હે કૃષ્ણદાસ !
આત્મા હવે તું ખીળતું દાસ પદ તારા શિરપર ધારણ કર્યું માં.

શ્રીસેવાકરણે ન તેઽસ્તિ નિયતિ સ્તત્તચ્ચરિત્રં શ્રુણુ,
સદ્વ્રક્તા યદિ નો મિલે દ્રહસિ તદ્વ્રાગ્ન્યનં કુરુષ્વેદશમ્ ।
યઃસદ્ભાવ ઉદેતિ જીવહૃદયે સોઽમું તદા મોચયે,
યો દુર્ભાવ ઉદેતિ જીવહૃદયે સોઽમું હિ વધ્નાતિ વૈ ॥૨॥

શ્રી સેવા કરવાનું તારું પ્રારબ્ધ ન હોય તો તેમનાં
મંગળમય ચરિત્રો સાંભળ્ય, અને તેનો કહેનાર સદ્વ્રક્તા ન

(૪૪) શ્રી બ્રહ્મસંબન્ધકાવ્યે દશમમાત્રમાષ્ટકમ્.

મળે તો એકાંતમાં બેઠાં બેઠાં આવું આ કાવ્યમાં કહ્યું તેવું ધ્યાન કર્યું, ઉત્તમ ધ્યાન કરતાં જીવના હૃદયમાં જે સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે તેને મુક્ત કરી દે છે અને સાંસારિક ધ્યાન કરતાં જે જીવના હૃદયમાં દુષ્ટભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે તેને બંધન કરે છે.

મંત્રોઽયં ભવતા ત્વપાઠિ ગુરુતઃ શ્રીબ્રહ્મસંબન્ધકૃત્

તદ્દ્યોતું સમયે તદૈવ કિમ્ વા જપ્તં ચ શશ્વત્સ્વયા ।

જપ્તું ભાવયિતું સ એવ ભવતાઽર્ધીતોઽસ્તિ તજ્જપ્યતાં

તસ્મિન્ભાવય ભાવના મિતિવિધાં કાવ્યં તદર્થે કૃતમ્ ॥૩॥

તું આ બ્રહ્મસંબંધ કરાવનારો ૮૪ અક્ષરનો મંત્ર જે ગુરૂ પાસેથી ભણ્યો છે તે શું તે સમયે બ્રહ્મસંબંધ થતી વખતે એક વાર શ્રી ગુરૂ દેવના મુખથી સાંભળવાજ કે નિરં-
નર ત જપવા ! ઠીક તેની હજી તને ખબર જણાતી નથી;
તો સાંભળ્ય, નિરંતર જપ કરવા માટે અને નિરંતર તેના
અર્થની ભાવના કરવા માટે તું આ મંત્ર ભણ્યો છે. (કારણ કે
શાસ્ત્રમાં જોઈએ છીએ તો જેટલા જેટલાએ ગુરૂ
પાસેથી મંત્ર લીધા છે તે તેને નિરંતર જપીને પરમ કલ્યાણને
પામી ગયા છે તેવું ગુરૂ હીક્ષા લેવાનું સ્વરૂપ છે) માટે હવે
તેનો જપ કર્યો અને જપતાં તેના અર્થની આ કહેવાય છે તે
પ્રમાણે ભાવના કર્યો અને આ કાવ્ય કર્યું છે પણ તેટલા માટેજ.

યદૈ વેદમયં તવાસ્તિ કથિતં પૂર્વે મયા તદ્દર્શનં,

સર્વાત્મપ્રણયી મવિષ્યસિ હરૌ સર્વં તદા નંદ્યસિ ।

ન સ્યાલ્લોકભયં ન વે. જમિયાન્ શ્રીકૃષ્ણભાવાત્મકો,
ભૂયાસ્તત્સ્વલુ ધન્યવાદપદભાગેર્વં ત્વદાક્ષા મમ ॥૪॥

જે મેં તને વેદ લય (યમ લોકમાં તારા દુષ્ટકર્મોનાં
ફળને ભોગવવાં પડશે એ) આગળ બતાવ્યો છે તે જ્યારે
તું પ્રભુમાં સર્વાત્મપ્રભુથી થઈશ ત્યારે આગસવાનો છે; તને
લોકનો ભય ન રહે વેદનો ભય ન રહે એવો શ્રીકૃષ્ણ
ભાવાત્મક તું થા તો ધન્યવાદના પદને ભોગવનારો થઈશ
અને એ પ્રભાણે તારી મને આશા છે.

एवं सर्वसहायिनं च समभिष्टुत्य प्रभुं प्रार्थये,

हे निःसाधनतारक व्रजपते दासोऽस्म्यहं ते पुनः ।

नाऽन्यस्यैव भवामि नो निगमजा नो लोकजाया मम,

तद्धीत्या सह बोधवीति मनसीत्येवं स्वनिष्ठं कुरु ॥५॥

એ પ્રભાણે ભક્તિ માર્ગમાં સર્વ સાહુચીની સ્તુતિ
કરીને પ્રભુની પ્રાર્થના કરું છું, હે નિઃસાધન પ્રાણીના તારક
વ્રજધીશ ! હું આપનો દાસ છઉં તે હવે ફરીથી બીજાનો દાસ
ન થાઉં અને લોકની અને વેદની આશા તેના ભય સહિત
મારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન ન થાય એમ તમે મને સ્વનિષ્ઠ કરો.

आर्तो ज्ञानसमुत्सृक्तो घनपरो ज्ञानी च भक्ता अमी,

चत्वारः कथितास्त्वया तत इह ज्ञानी न जि.सितः ।

(૪૬)   શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે દશમાત્માષ્ટકમ્.

અર્થાર્થી ન ચ મામવેહિ કમપિ ત્વાર્તે ત્વદાસક્તક,

માર્તોપસ્ત્રવણં મહીયસિ મવેન્નો મોઘમિત્યં શ્રુતિઃ ॥૬॥

હે પ્રભુ ! આપે શ્રીગીતાજીમાં આર્ત જણાસુ, અર્થાર્થી અને જ્ઞાની એમ ચાર પ્રકારના ભક્ત કહ્યા છે તેમાંનો હું જ્ઞાની નથી. જણાસુ નથી અને અર્થાર્થી પણ નથી. હું તો આપમાં આસક્ત જીવો હોય તેમાંનો કોઈ એક અથવા પ્રાણી એ ચાર ભક્તોમાં હજી આરંભી જીવ છઉં અને (એકડે એક શીખનારો છઉં) આર્ત છઉં તો મોટા પુરૂષો પાસે આર્તોનું જવું નિષ્કળ થતું નથી એમ શ્રુતિ છે.

રોગી વૈદ્યગૃહં પ્રયાતિ, વનુતે ત્વર્થી, વ્યર્થી ક્રોશતે,

ત્વઽન્તર્યામિતયા તદેવ સઠ્ઠં વેત્સિ ત્વમેતદ્વિધો ।

તસ્માન્નેન ત્વદા સુદીર્ઘમપિ મે કાવ્યં પ્રયુક્તં ત્વયિ,

સાફલ્યં કુરુ સઘ્ર એવ મગવન્ માં હિ સ્વનિષ્ઠં કુરુ ॥૭॥

હે વિભો ! રોગી હોય તેજ વૈદ્યને ઘેર જાય છે, અર્થાર્થીજ યાચના કરે છે, જેને પીડા થતી હોય, તેજ રાડયો પાડે છે, અને આપ તો અંતર્યામી હોવાથી બધું જાણોજ છો માટે જે મારી ઇચ્છાથી આવું લાંબું કાવ્ય આપ પર યોજવામાં આવ્યું છે તે ઇચ્છાને હે ભગવન્ ! જલ્દી સફળ કરો એટલે આ ઘડીએ કહ્યા પ્રમાણે મને આપ સ્વનિષ્ઠ કરો.

સન્તીમાનિ મદિન્દ્રિયાણિ સતતં દારાદિ લુપ્થાનિત,

સ્પ્રાબોચં હિ સમર્પણે ચ સમયે તાનિ ત્વયિ દ્રાવય ।

યુષ્મદાસજનૈ સ્વયા ચ ભગવન્ હંહોઽનુકમ્પ્યોઽસ્મ્યહં,
તત્સ્વાં દીનદયાલુતાં માયે કુરુત્વેતિ પ્રભો પ્રાર્થયે ॥૮॥

આપ કહેશો, કે “ તું હજી અપકવ છે તારી ઇન્દ્રિયો
હજી સંસારાસક્ત છે મદાસક્ત નથી માટે તારી માગણી
પ્રમાણે હાલ બની શકશે નહીં.” તો તેના જવાબમાં વિનંતી
કે—જે વખતે મેં સમર્પણ કર્યું તે વખતેજ મેં તે જણાવ્યું
હતું જે “ મહારાજ, આ મારાં દેહ પ્રાણેન્દ્રિયાંતઃકરણ દારા-
ગાર પુત્રામ વિત્તેહામાં આસક્ત છે, એવાં હું આપને અર્પણ
કરું છું ” અને આપે તે શ્રી ગુરુ દેવની કૃપાથી સ્વીકાર્યાં
હતાં. એના સાક્ષી મારા શ્રી ગુરુદેવ છે. આમ સાદું કરતી
વખતે મેં કંઈ છગ નથી કર્યું, એવા મોટા પુરૂષની રૂબરૂજ
મેં તે ચોખ્ખું કહ્યું હતું જે મારો માલ મોળો છે, સો ટયનું
સોનું નથી, અને એ મંત્ર પણ ભગવદુક્ત વિદ્યમાન છે, અને
એ મંત્ર પ્રમાણે જેણે આપની શરણાગતિ કરી તેનો ઉદ્ધાર
કરવાનું આપેજ કબુલ કર્યું છે; છતાં આજ મને આપ કેમ
રખડાવો છો ? કૃપા કરીને આપ મારા દેહ પ્રાણેન્દ્રિયાંતઃ-
કરણ, આપમાં ખેંચો, હે ભગવાન ! હું તો દીન છઉં, દીનતા-
થી કહું છું કે આપે અને આપના અંગીકૃત જનોએ મારા-
પર કૃપા કરવી જોઈએ માટે આપની જે દીન દયાળુતા છે
તે મારાપર સફળ કરો એ પ્રમાણે વિનંતિ છે.

इति श्रीब्रह्मसम्बन्धकाव्ये दशममात्माष्टकं समाप्तम् ॥१०॥

(૪૮) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે અથૈકાદશં શ્રીકૃષ્ણકવચમ્.

અથૈકાદશં શ્રીકૃષ્ણકવચમ્ ॥

છન્દસ્તદેવ.

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાઽસ્તુ સકલાઽપાયેભ્ય इत्थं ब्रुवे,
શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાઽસ્તુ સકલવ્યાપોહ इत्थं ब्रुवे ।
શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાસ્તુ સકલાશ્રયેભ્ય इत्थं ब्रुवे,
શ્રીકૃષ્ણઃશરણં મમાસ્તુ સકલગ્લાનિભ્ય इत्थं ब्रुवे ॥૧॥

સર્વ વિધ્નોમાંથી (એટલે આવતાં તમામ વિધ્ન વખતે)

શ્રી કૃષ્ણજી મારે શરણુ ડોળ્યો. અને અષ્ટાક્ષરનોજ મારે આશ્રય ડોળ્યો એમ કહું છું ત પ્રમાણે વ્યાપોહ છે તે પણ ભગવદાશ્રય અને સ્મૃતિ છોડાવનાર છે માટે સર્વ વ્યાપોહ વખતે પણ શ્રી કૃષ્ણજી મારે શરણુરૂપ ડોળ્યો અને અષ્ટાક્ષરનોજ મારે આશ્રય ડોળ્યો એમ કહું છું. તેમજ સકલ આશ્ચર્ય અને સકલ ગ્લાની વખત પણ તેમ ડોળ્યો.

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાઽસ્તુ સદને વાહ્યે સ્થિતે ચાલને,
શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાઽસ્તુ કશિપૌ સ્વાપોપવેશેઽપિ ચ ।
શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાઽસ્તુ લિલ્લને મૌને તથા ભાષણે,
શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાઽસ્તુ રસનાઽગ્રેવર્તિ નિત્યં તથા ॥૨॥

ઘરમાં, બહાર, ઉભા રહેતાં, ચાલતાં, શય્યામાં, નિદ્રામાં, બેસવાં, લખતાં, મૌન રહેતાં, બોલતાં, નિરંતર શ્રી કૃષ્ણઃ શરણુ મારી જીવ્યો ડોળ્યો.

શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે અથૈકાદશં શ્રીકૃષ્ણકવચમ્. (૪૯)

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમેતિ જપતાત્ સર્વેન્દ્રિયાણાં ગણઃ

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમેતિ જપતાત્ સર્વેન્દ્રિયાણાં સુરઃ ।

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમેતિ જપતાત્ રક્તાદિધાતુ વ્રજઃ

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમેતિ જપતાત્ સર્વત્ર રોમાવાલિ ॥૩॥

મારી સર્વ ઇન્દ્રીઓનો સમૂહ શ્રીકૃષ્ણઃશરણુંમમ એ જાપ્યા કરજો, તેમજ સર્વ ઇન્દ્રિઓના દેવતાઓ, રૂદ્ધિ-
શક્તિ ધાતુ સમૂહ, અને સર્વત્ર રોમાવાળી શ્રીકૃષ્ણઃશરણુંમમ
એ જાપ્યા કરજો.

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાસ્તુ મરણે પશ્ચાન્ન ગમ્યે સ્થલે,

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાસ્તુ જનની ગર્ભે પ્રસૂતાવપિ ।

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાસ્તુ શિશુતાતારુણ્યયો વર્ષકે,

શ્રી કૃષ્ણઃશરણં મમાસ્તુ શરણં શ્રી કૃષ્ણ એવાઽસ્તુ મે ॥૪॥

મરણ વખતે શ્રીકૃષ્ણ મારા શરણ રૂપ હોજો. મુલા
પછી જ્યાં જવાનું હોય ત્યાં, ફરી વળી પ્રારબ્ધ યોગે કે દુરિ
ઇચ્છાએ જનનીના ગર્ભમાં આવવું પડે ત્યાં, ત્યાંથી જન્મતી
વખતે, પછીના બાળપણમાં, યૌવનમાં, વૃદ્ધપણમાં સર્વત્ર
શ્રીકૃષ્ણ મારે શરણ હોજો, શરણ તો શ્રીકૃષ્ણ જ હોજો.

બ્રહ્મ સમ્બન્ધ મંત્રો હિ ચતુરશીતિવર્ણકઃ ।

તાવન્લોકૈરિદં કાવ્યં ભાવનાયૈ નિરૂપિતમ્ ॥૮૫॥

શ્રી વિષ્ણુસ્વામી મતાનુવર્તિ શ્રીવલ્લભીય સંપ્રદાયનો

(૫૦) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે અર્થેકાદશં શ્રીકૃષ્ણકવચમ્.

શુદ્ધીક્ષામંત્ર જેને પ્રદક્ષસંખંધ (પ્રદક્ષ શ્રીકૃષ્ણ તે સાથે સંખંધ કરનાર) મંત્ર નામે કહેવામાં આવે છે તે ચોશશી અક્ષરનો છે તેટલા શ્લોક [૮૪] વડે આ કાવ્ય મેં [કર્તાએ] પોતે મંત્રાર્થની ભાવના કરવા કરેલું છે.

इति श्री सौराष्ट्र मण्डलान्तर्बर्ति जाफराबाद ग्रामस्थ संस्कृतपाठशालाध्यापक श्रीमद्विठ्ठलात्मज प्राणशंकर शर्मणा विरचितं श्री ब्रह्मसम्बन्धकाव्यं संपूर्णम् ॥

—૪૪૪૪૪૪૪૪૪—

ઉપરોક્ત કાવ્યને મળતાં બોધદાયક નિમ્ન ત્રિખિત બન્ને અષ્ટકો દોવાથી અત્રે આપવામાં આવ્યાં છે.

॥ श्री दिदक्षाष्टकम् ॥

द्रुत विलंबित वृत्तम्

असुपते किमु वच्मि करोमि किं ।

क क्षमयेऽतुलं स्वेदमिमं मम ॥

न नयनं भवं वस्तु दिदक्षते ।

स्पृहयते तव दर्शनं मम ॥૧॥

અર્થ—હે પ્રાણુપતે શ્રીકૃષ્ણ ? મારે હવે આપને શું કહેવું, અથવા શું કરવું, અને આ મારો અપાર ખેદ મારે ક્યાં શાંત કરવો. તે એ કે આ મારા નયન છે, તે સંસારની

કોઈ પણ ચીજને જોવા ઈચ્છતાં નથી, કેવળ આપના જ
દર્શનની આહવા રાખી રહ્યાં છે, તેથી તે અજ્ઞાની છે. કારણકે-
નહિ સમાધિ સમીરિત નિર્મલે ।

હૃદિ સદા યતયોઽપિ જુષન્તિ તત્ ॥

કયમિદં સુલભં હિ કરિષ્યતે ।

भवति दीनतमं निरपन्नपम् ॥૨॥

અર્થ—સમાધિથી ઘણા વેગવાળા નિર્મલ હૃદયમાં
નિરંતર યોગી લોકો પણ જેનો સાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી
તે સ્વરૂપને આ નયન કેમ સુલભ કરી શકશે ? અર્થાત્
નહીજ પ્રાપ્ત કરી શકે, માટે હૃદય પદાર્થની વાંછના કર-
વાથી તે મૂર્ખ છે એમ ઠરે છે, જ્યારે તેને પોતાનો આ-
શ્રય છોડાવવા સમજાવું છું ત્યારે ગરીબમાં ગરીબ અને
લજ્યા વગરનું થઈ જાય છે. જેમ શિક્ષુ રાંક લોકો ગૃહસ્થને
આંગણે બેઠેલાં હોય છે તેને ખસેડવા જેમ જેમ કહેવામાં
આવે તેમ તેમ જેવી પોતાની કંગાલ વૃત્તિ બતાવે છે તેવું
આ નયન આપના દર્શન માટે બને છે.

न नयनं त्वयि धावति केवलं ।

एषापि मनस्तदवस्थमभ्युखलम् ॥

न हि तथेत्यपि जीव इति मयं ।

भवति तत्त्वમिदं एषापि सात्मकम् ॥૩॥

અર્થ—મહારાજ ! કેવળ નયનજ આપ તરફ ખેંચાઈ

(૫૨) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે શ્રી વિદ્યાશાસ્ત્રકમ્.

રહ્યું છે એટલુંજ નથી પણ મનની પણ એજ સ્થિતિ છે, આંખને અટકાવવી હોય તો પાંપણો વિચવારૂપ આધન છે, પણ મનને અટકાવવાનો કાંઈ રસ્તોજ નથી. કાશ્ય કે તેનું કામ તો વિચાર કરવાનું છે, તે તો ક્ષણ પણ બંધ થતું નથી. માટે તે બંધનમાં આવતું નથી. અરે ! એટલુંજ નથી પણ જીવ નામનું તત્વ છે. તે પણ આત્મા સહિત એવું થઈ ગયું છે, એટલે જાગૃત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિમાં કયાંઈ પણ સુખ આવતું નથી.

ન નયનાદિ વિવેક વિધાયકં ।

વયુનમીષદિદં સ્વલુ સુસ્થિરમ્ ॥

भवति मज्जुदये कचिदप्यहो ।

जडनिभं हृदयं ननु स्वतृषम् ॥५॥

અર્થ—અરે કદી ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણ, જીવ, આત્મા વિગેરેના વિવેકને જણાવનારૂં સાંખ્ય જ્ઞાન પણ જો મારા હૃદયમાં સ્થિર રહેતું હોત તો પણ તેથી હું શાંત થઈ શકત, તે પણ જ્ઞાન હૃદયમાં સ્થિર રહેતું નથી. કેવળ આ હૃદય તો આપનીજ તૃષ્ણાવાળું અને તેથી જડ જેવું બની રહ્યું છે.

कथयते मुजनो जगति प्रभा ।

वयुन मेतदहो प्रक्षयंकरम् ॥

गहन संसृति मोचकमित्यपि ।

न स्वलु तत्र ममाऽऽस्थित शाश्वतः ॥५॥

અર્થ—હે પ્રભો ! દુનિયામાં સજ્જન લોકો કહે છે જે

સાંખ્ય તત્ત્વ જ્ઞાન છે તે જીવને ધણિ શાંતિ આપનારું છે, અને ગહન સંસારને પણ છોડાવી દેનારું છે; પણ મને તો અનુભવ થતાં મારા હૃદયની આસ્થા એમાં ચોટતીજ નથી. કારણ કે—

પ્રશમત સ્ત્વયિ ભાવ વિમોચકં ।

સુખકરં કિમ્ તન્નનુ માદૃશામ્ ॥

નહિ ચ સંસૃતિ મોચક મિત્યુત ।

હ્રહહ હાનિ રિયં તવ મોચકમ્ ॥૬॥

અર્થ—એ જ્ઞાન સર્વ વાસનાઓનો વિરામ કરી દે છે, હૃદયપર જ્યારે એવા પ્રશમનો સંસ્કાર થયો તેથી આપને વિષે જે ભાવ છે તની વાસના પણ ત્રોડી નાંખે છે, ત્યારે તે જ્ઞાન હું જેવો કે જે ગમે તે કાળેય પણ આપને સાક્ષાત્કાર કર્યા શીવાય નિવૃત્તિ માને તેમ નથી. અને આપના વિરહાગ્નિ રસમાં અજરામર રહેનારને શું સુખકર થાય ? એ જ્ઞાન ગહન સંસારને છોડાવનારું નથી પણ જીવને આપમાંથી પ્રેમ છોડાવનારું છે તેથી અરેરે એતો અમને મોટી હાનિજ કરે છે.

અનુનયે દક્ષિણેષુ તૃણંકરો ।

ત્વમુપતે ત્વમ્+ શંકર એવ મો ॥

સુવિહિતાઞ્જલિ ક્ષણદાપ્ત્યાં ।

વિંતર રે કરુણાકર મિશિતમ્ ॥૭॥

અર્થ—હે પ્રાણપતે હાંતમાં તરણાં લેઈ એ હાથ જોડીને

(૫૪) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે શ્રી વિદ્યાશાસ્ત્રકમ્.

નિશ્ચય અજ્ઞાની જનોનો અગ્રણી આ પ્રણી જે હં પ્રાર્થના
કરું છું તે માગેલાને હે કૃપાસાગર જરૂર અર્પણ કરે.

ન નયનાદિ વિવેક વિધાયકં ।

વયુનમીષાદિદં ભવતુ સ્થિરમ્ ॥

ભવતુ મદ્ભૂતદયં વ્રજવલ્લભ ।

જડનિભં જ્વાલિતં નનુ ત્વત્તૃષ્ણમ્ ॥૮॥

અર્થ—નયન અંતઃકરણાદિકનો વિવેક બતાવવાવાળું
જ્ઞાન જરા પણ મારા હૃદયમાં સ્થિર થશે નહીં. હે વ્રજ
વલ્લભ મારું હૃદય તો માત્ર આપનીજ તૃષ્ણાબાળું અને તેથી
જડ જેવું જ નિરંતર રહેજો.

॥ ઇતિ સમાપ્તામિદં વિદ્યાશાસ્ત્રકમ્ ॥

॥ અથ સઃ જ્વલ ભાવાષ્ટકમ્ ॥

કિમુ વદામિ મુખેન પુનઃ પુન ।

હૃદય સાક્ષિણ ઈશ પુરસ્તવ ॥

યદિ વદામિ તથાપિ માનસો ।

જનુભવો ગિરયા નહિ વર્ણ્યતે ॥૧॥

અર્થ—હે ઇશ ! આપ હૃદય સાક્ષીની પાસે મા
મુખથી વરંવાર શું કહેવું, અને કદાપી કહું તોપણ અંત
કરણનો અનુભવ વાણીથી વર્ણવી શકાતોજ નથી.

કચ ગતા નનુ સા સુદશા મમ ।

મતિપલં મવક્ષણ આતુરઃ ॥

સાટિવાન મમ યદા તદા ।

જગદિદં વ્રજરૂપ મબુદ્યતે ॥૨॥

અરે ! એ મારી ઉત્તમ દશા ક્યાં ગઈ ? કે જેમાં હું
નિરંતર આપના દર્શનમાં આતુર થઈ આ જગતમાં ફરતો
હતા, કે જેમાં આ આખું જગત વ્રજરૂપ જણાતું હતું,
એ મારી ઉત્તમ દશા ક્યાં ગઈ ?

સત્ત્વિ ગતોઽગ્રતુ ચારાયેતું પશુ ।

ન્વિધિકરી રતિહાય વૃહદ્વને ॥

કિમ્નુ વયં સમયં ગમયેમ મો ।

રિતિ મિરો હૃદયે મમ જંભિતાઃ ॥૩॥

સખિ ! આજ તો આપણુ દાસીને છોડીને શ્રીકૃષ્ણ
બૃહદ્ વનમાં પશુઓ ચારવા માટે પધાર્યા છે. અરે એ વિના
આપણે આપણા સમય કેવી રીતે કાઢીશું ? આમ કેમ જાણી
કેઈ લલના કદંબ મારા હૃદયમાં બેઠું હોય અને વિરહ
ભાવના કરતું હોય એમ મારા હૃદયમાંથી થતા અવાજો હું
સંભળતો હતો, આવી મારી ઉત્તમ દશા ક્યાં ગઈ ?

વિપિન મેત્ય મયા દિશ્વ ર્દશિતા ।

કિમિત એવ્યતિ કૃષ્ણ ર્તોઽથવા ॥

કિમિત એવ્યતિ વિહલિતોઽમ્ભવ ।

(૫૬) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે અથ સમુજ્વલ ભાવાલોકમ.

મયુનજં વિપિન સ્થિર જંગમાન્ ॥૪॥

હું વનમાં જઈને શું આપ અહિંથી પધારશે ? કે
અહિંથી પધારશે ? એવી આશાથી વિઢ્વળ થઈને દિશાઓને
જોયા કરતો, અને જંગલનાં સ્થાવર જંગમ પ્રાણીઓને આપની
ખબર પૂછ્યા કરતો હતો, એ भारી ઉત્તમ દશા ક્યાં ગઈ ?

ત્વયિ ગતે મથુરાં વ્રજસુન્દરી ।

હૃદયભાવ વિહારિ મનો મમ ॥

યદભવચ્ચ પુરા ક હિ તાદૃશં ।

કચ ગતા નનુસા સુદશા મમ ॥૫॥

આપ મથુરામાં પધાર્યા ત્યારે વ્રજ સુંદરીઓનો જે હૃદય
ભાવ હતો તે ભાવમાં જે આ મારું મન પૂર્વે વિહાર કરતું
હતું તે ક્યાં ? અને એ भारી ઉત્તમ દશા ક્યાં ગઈ ?

કિમુ ફલં નહિ સા યદિ ભાવના ।

કિમુ ફલં નહિ સા વિરહવ્યથા ॥

કિમુ ફલં ચ તદા મમ જીવિતે ।

ધિંગિતિ માં હિ તયા ચ તયા વિના ॥૬॥

જ્યારે હૃદયમાં એવી અત્યારે ભાવના થતી નથી જ્યારે
એવી વિરહ વેદના અત્યારે થતી નથી, તો પછી ગમે
એટલી લાંબી આયુષ્ય મારે જીવવું હોય, તોપણ શું ફળ
છે ? કંઈજ નહિ. અરે મને એ ભાવના અને એ વિરહ
વેદના વિનાનાને ધિકાર છે.

સમય કર્મ વિહાય તવાઽઽશ્રયં ।

કૃતવતઃ કિમ્મુતે જ્ઞાનપેક્ષણમ્ ॥

હ્યપિ ચ નો તવ દોષ મિથં બ્રુવે ।

નન્નુ હિ હા મમ સાધન મંદતા ॥૭॥

કાળ કર્મને છોડીને તમારો આશ્રય કરનારપર આવી
આપની બેદરકારી કેમ રહેવી જોઈએ? ઠીક! પણ એમાં આપનો
દોષ હું કહેતો નથી, એતો મારાજ સાધનની મંદતા હોવી
જોઈએ એટલે કે હું હજી આપની કૃપાને લાયક નહિ
હોઉં માટે મારે કંઈક સાધન કરવાની જરૂર હશે.

કિમ્મુ તથાપિ ભવે દુત સાધનઃ ।

સમર્થનં નહિ સાધન મિષ્યતે ॥

નિજવર્ણં નહિ માનસ મિત્યત ।

સ્ત્વયિગતં વ્રજનાથ વિધેહિ રે ॥૮॥

કહી એમ મારી સાધનની જરૂર હોયતો પણ હવે થાય
શું? કંઈ ન બને, કારણ કે હું તો હવે નિઃસાધન થઈ
ગયો છઉં. માટે કંઈ પણ સાધન કરવું ગમતું નથી તેમ
કંઈ પણ સાધન કરવામાં મન પ્રથમ કળજે જોઈએ, તે
મન પૂર્વના હૃદયક્ષાપ્તક પ્રમાણે મારે વશ નથી, તો ત મનને
હે વ્રજનાથ તમનિષ્ઠ કરી દો.

સમાપ્તમિદં સમુજ્જ્વલ ભાવાષ્ટકમ્ ॥

(૫૮) શ્રી વ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે ગુરુશિષ્યસંવાદકમ્.

॥ શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥

ગુરુ શિષ્ય સંવાદ.

અર્થાત્

('બ્રહ્મસંબંધ' વિષે થતા આક્ષેપોનો સપ્રમાણ પ્રત્યુત્તર.)

શિષ્ય—પ્રશ્ન—'બ્રહ્મ સંબંધ' એટલે શું ?

ગુરુ—ઉત્તર—બ્રહ્મ એટલે સર્વવ્યાપક, બાહ્યાભ્યંતર આનંદાવિષ્ટ, રસધન, પરમકાષ્ટાપન્ન, નિર્ગુણ, પરિપૂર્ણ પુરુષોત્તમ અને તદ્વીય વૈષ્ણવનો જે સંબંધ તેનેજ “બ્રહ્મસંબંધ” કહેવામાં આવે છે.

सम्यक् बंधः संबन्धः । ब्रह्मणः संबन्धः ब्रह्म संबन्धः ॥

સમ્યક્ કદાપિ શિથિલ ન પડે એવો બંધ તે સંબંધ, અને નિર્દોષ સર્વ સમ બ્રહ્મ સાથે કદાપિ શિથિલ ન પડે એવી ગ્રન્થી તેજ બ્રહ્મસંબંધ. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ દેહથી ભિન્ન આ જીવ પરબ્રહ્મનો અંશ છે. સૃષ્ટિની આદિમાંજ ભગવદ્વિચ્છાથી અંશરૂપ ઉત્પન્ન થઈ માયા શક્તિદ્વારા ભિન્ન થાય છે, માટે આ જીવ જન્મ મરણાદિ દુષોને ભોગવે છે, એ દુઃખથી નિર્મુક્ત થવા શાસ્ત્રકારોએ ભિન્ન ભિન્ન ઉપાયો કહેલા છે, પરંતુ ભક્તિમાગમાં એ અવિદ્યાકૃત બંધમાંથી છટી પરબ્રહ્મની સાથે સંબંધ કરા-

વનાર વેદ, ગીતા, ભાગવતાદિને અનુસરી જે ઉપાય કહેવામાં આવેલો છે, તેનેજ આત્મનિવેદન, સમર્પણ, અથવા બ્રહ્મસંબંધ કહેવામાં આવે છે.

શિષ્ય—પ્રશ્ન—(૨) બ્રહ્મસંબંધ લેવાથી ફળ શું ?

ગુરુ—ઉત્તર—શ્રીમન્મહાપ્રભુ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ “બાલબોધ” નામના ગ્રન્થમાં આજ્ઞા કરી છે કે—

સમર્પણેન ત્મનો હિ તદીયત્વં ભવેદ્ બ્રુવમ્ ।

જીવ પોતાનો દેહ, પ્રાણ, ઇન્દ્રિય, અંતઃકરણ, આત્મા સર્વ પ્રભુને નિવેદન કરે તો જીવ નિશ્ચય વૈષ્ણવ, ભગવદીય એટલે ભગવત્સંબંધી થાય છે. “સિદ્ધાન્તરહસ્ય” માં પણ આજ્ઞા કરી છે કે—

બ્રહ્મસંબંધ કરણાત્ સર્વેષાં દેહજીવયોઃ ॥

સર્વ દોષ નિવૃત્તિર્હિં ।

નિર્દોષ સર્વ સમ બ્રહ્મનો સંબંધ કરવાથી ક્ષિંબ માત્રનાજ નહિ પણ સર્વના, માત્ર દેહનાજ નહિ પણ દેહ અને જીવના, એકાદ દોષ નહિ પણ દોષ માત્રની નિવૃત્તિ નિશ્ચય થાય છેજ. મહાનુભાવા શ્રી હરિરાયજીએ પણ સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી છે કે—

બ્રહ્મ સંબંધતઃ કૃષ્ણ સાક્ષાત્સંબંધ યોગ્યતા ।

તતસ્તત્સેવયાસ્વીય સર્વસ્વ વિનિયોગતઃ

ગૃહીતઃ પરમાન્દ નિધિઃ કૃષ્ણોઽક્ષયઃ સ્વતઃ ॥

નિર્દોષ સર્વ સમ બ્રહ્મનો સંબંધથી ફલરૂપ સદાનંદ શ્રીકૃષ્ણના સાક્ષાત્સંબંધની યોગ્યતા થાય છે. ત્યાર પછી

(૬૦) શ્રી બ્રહ્મસંબન્ધકાવ્યે ગુરુશિષ્યસંવાદકઃ .

બ્રહ્મના સંબંધથી શ્રીકૃષ્ણના સાક્ષાત્સંબંધની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરીને સ્વકીય સર્વ પદાર્થનો વિનિયોગ શ્રી કૃષ્ણની સેવા દ્વારા શ્રીકૃષ્ણમાં કરવાથી અક્ષય પરમાનન્દ નિધિ શ્રીકૃષ્ણનું સ્વતઃ બ્રહ્મ થઈ જાય છે. અર્થાત્ પ્રભુ વશીકરણ થઈ જાય છે. એ મુખ્ય ફળ છે.

ખીજું બ્રહ્મસંબંધ રહસ્ય એ છે કે-અન્ય માર્ગોદ્વારા સફળતિને પ્રાપ્ત થયલા જીવો પુણ્ય ક્ષીણ થવાથી પુનઃ સંસારમાં પ્રાપ્ત થઈ ચોરાશી લક્ષ યોનિમાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ બ્રહ્મ સંબંધ કરનારને ચોરાશી લક્ષ યોનિમાં પુનઃ જન્મ લેવો પડતો નથી. કહાયિત્ અપરાધ વશાત્ જન્માન્તરનો અંતરાય ભગવત્પ્રાપ્તિમાં થાય છે. કિન્તુ ચોરાશી લક્ષ યોનિમાં ભ્રમણ કરવું પડતું નથી. એજ પરમ નિગૂઢ આશયથી બ્રહ્મસંબંધનો મંત્ર ચોરાશી અક્ષરનો શ્રીહરિએ ઉપદેશ કરેલો છે અને તદનુસાર વર્તન કરવા માટે આ કાવ્ય પણ નિગૂઢ રહસ્યથી પૂર્ણ ૮૪ શ્લોકાત્મક રચેલું છે. અર્થાત્ ચોરાશી લક્ષ યોનિમાંથી નિર્મુક્ત થઈ પ્રભુને વશીકરણ કરવા એ બ્રહ્મસંબંધનું ફળ છે.

શિષ્ય-પ્રશ્ન-(૩)-બ્રહ્મસંબંધલેવાની આવશ્યકતા શી ?

ગુરુ-ઉત્તર-“ મંત્ર સાર ” નામના ગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે-

દીક્ષિતાય વિશેષેણ પ્રસીદેન્નાન્યથા હરિઃ ।

બ્રાહ્મણઃ ક્ષત્રિયો વાપિ વૈશ્યઃ શૂદ્રોઽથવા પુનઃ ।

एवं स्त्रियो वा यत्नेन गुरुमेव समाश्रयेत् ॥

દીક્ષા (મંત્રોપદેશ) ગ્રહણ કરવાવાળાને વિશેષે કરીને શ્રી હરિ પ્રસન્ન થાય છે. અન્યથા મંત્રોપદેશ વિના શ્રાહરિ પ્રસન્ન થતા નથી, માટે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્રો અને સ્ત્રિઓએ પ્રયત્નપૂર્વક ગુરુ દ્વારા મંત્રોપદેશ ગ્રહણ કરવોજ જોઈએ. મંત્રોપદેશ વિના રહેનારને પ્રત્યુત દોષ કહેલો છે—

અદીક્ષિતસ્ય વામોરુ કૃતં સર્વ મનર્થકમ્ ।

પશુયોનિ મવાપ્નોતિ દીક્ષા હીનો નરો મૃતઃ ॥

મંત્રોપદેશ વિના રહેલા પુરૂષનાં સવ સત્કર્મો નિષ્ફળ થાય છે, અને મંત્રોપદેશ વિના મનુષ્ય મરણ પામે તો તે પશુ યોનિને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ભગવત્પ્રાપ્તિની અભિલાષા વાળાઓએ શ્રી હરિને પ્રસન્ન કરવા બ્રહ્મસંબંધની આવશ્યકતા છે.

શિષ્ય—પ્રશ્ન—(૪) કેટલાએક કહે છે કે બ્રાહ્મણાદિ વર્ણત્રયને દ્વિજત્વ સિદ્ધ કરનાર ગાયત્રી મંત્રનો ઉપદેશ લીધા પછી કેાઈ પણ અન્ય મંત્રનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકાયજ નહિ. તો વૈષ્ણવ શૈવાદિ મંત્રોપદેશ કેવી રીતે લઈ શકે ?

ગુરુ—ઉત્તર—ગાયત્રી મંત્રનો ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યા પછી અન્ય મંત્ર ગ્રહણ કરવાને શાસ્ત્રમાં કેાઈ ઠેકાણે નિષેધ જોવામાં આવતો નથી પ્રત્યુત ગાયત્રી મંત્રના ઉપદેશ પછી “ જ્યોતિષ્ઠામ ” યજ્ઞ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવા સાડ

(૬૨) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે ગુરુશિષ્યસંવાદકમ્.

સૌમિક દીક્ષા લેવીજ જોઇએ તેનું વેદાદિકમાં વિધાન છે. તેવીજ રીતે સંન્યાસ ગ્રહણ કરવા માટે “ પ્રૈષ ” મંત્રના ઉપદેશનું વિધાન છે અને તે મંત્રના ગ્રહણ પછીજ તે સંન્યાસી કહેવાય છે. આ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે ગાયત્રી મંત્રના ઉપદેશથી દ્વિજત્વની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ અન્ય અધિકાર સિદ્ધ કરવા માટે અન્ય મંત્રનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરવોજ જોઇએ. એ વેદ શાસ્ત્રની મર્યાદા છે. તેથી ગાયત્રી મંત્રના ઉપદેશ પછી પણ શિવ વિષ્ણુ વિગેરે દેવોની ભક્તિ કરવા માટે વૈષ્ણવ શૈવાદિ મંત્રોની અતીવ આવશ્યકતા છે. અને ત તે દેવોની ભક્તિ સિદ્ધ કરવાની ઇચ્છાવાળાઓએ તે તે મંત્રો ગ્રહણ કરવાજ જોઇએ, એટલાજ માટે કહ્યું છે—

યથા દ્વિજત્વં ગાયત્ર્યા શ્રુતૌ શ્રૌતેઽધિકાર કૃત્ ।

વૈષ્ણવત્વં તથા તામ્યાં તતઃ સેવાઽધિકારિતા ॥

જેવી રીતે બ્રાહ્મણાદિક ત્રિવર્ણને ગાયત્રી મંત્રના ઉપદેશથી દ્વિજત્વ અને વેદ તથા શ્રૌત સ્માર્ત કર્મમાં અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, તેવી રીતે શરણ અને નિવેદન (બ્રહ્મસંબંધ) એ બે મંત્રોથી વૈષ્ણવત્વ અને શ્રી હરિની સેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ જેવી રીતે દ્વિજત્વની સિદ્ધિ માટે ગાયત્રી મંત્રોપદેશની આવશ્યકતા છે તેવી રીતે શિવ વિષ્ણુ વિગેરે દેવોની ભક્તિ સિદ્ધ કરવા માટે તે તે દેવતાઓના મંત્રો ગ્રહણ કરવાની આવશ્યકતા છે.

શિષ્ય—પ્રશ્ન—(૫) બ્રહ્મ સંબંધનો મંત્ર વેદાદિક કોઈ પણ ગ્રંથમાં નહિ હોવાથી તે મંત્રને વૈદિક શી રીત કહેવાય ?

ગુરુ—ઉત્તર—(૧) બ્રહ્મ સંબંધ (આત્મ નિવેદન) નું સ્વરૂપ વેદમાં બૃહદારણ્યક ઉપનિષદના અધ્યાયના ૪ ના ૫ માં બ્રાહ્મણમાં તથા ગીતાજીના અધ્યાય ૯ માંના શ્લોક ૨૭ માં અને અધ્યાય ૧૨ ના શ્લોક ૧૪ માં તથા શ્રીમદ્ ભાગવતના એકાદશ સ્કંધના અધ્યાય ૨-૩-૧૧-૧૯ એ પ્રકારે આત્મ નિવેદનનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે. તેમજ બ્રહ્મસંબંધનો મંત્ર પણ “ શાંડિલ્ય સંહિતા ” ના ભક્તિ ખંડમાં નિરૂપણ કરવામાં આવેલો છે. અતએવ વેદ, ગીતા, ભાગવત, સંહિતાદિક ગ્રંથોમાં બ્રહ્મસંબંધનું નિરૂપણ હોવાથી તે મંત્ર સર્વથા વૈદિકજ છે. વળી આ સ્થળે ખરું રહસ્ય એ સમજવાનું છે કે-જ્યારે શ્રીમદ્ આચાર્ય ચરણ દ્વિતીય પૃથ્વી પરિક્રમા કરતા કરતા વ્રજમાં શ્રી ગોકુળ પધાર્યા ત્યારે તેમના મનમાં એવી રીતનો વિચાર આવ્યો કે આ કલિકાળમાં સર્વ સાધનો નષ્ટ થયાં છે, તવા સમયમાં કેવળ ભગવાનની ભક્તિજ સર્વનો ઉદ્ધાર કરનારી છે, પરંતુ ભગવાન નિર્દોષ છે, તેમની ભક્તિ કરવાનો અધિકાર સંદોષ જીવને કેમ પ્રાપ્ત થાય ? એવી ચિંતાથી વ્યાકુળ થઈ શ્રી ભગવાનનું ધ્યાન કરી ભગવદ્દિ-રહસી આતુર થયા, ત્યારે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પ્રકટ થઈ શરણ મંત્ર તથા નિવેદન મંત્ર એ બન્ને મંત્રોનો

(૬૪) શ્રી બ્રહ્મસમ્બન્ધકાવ્યે ગુરુશિષ્યસંવાદકમ્.

ઉપદેશ કરી શ્રી આચાર્ય ચરણને આજ્ઞા કરી કે—આ બે મંત્રોનો ઉપદેશ જીવોને કરો ! એટલે સર્વ જીવોને મારી ભક્તિ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થશે. એમ સિદ્ધાંતના ગ્રંથોશ્રી નિશ્ચય થાય છે અને સર્વ સંપ્રદાય પ્રવર્તક આચાર્યોએ પોત પોતાના અનુભવની હકીકત જે જે લખેલી છે તે તે હકીકત તે તે સંપ્રદાયને અનુસરનાર શિષ્ય વર્ગોને વેદાદિકથી પણ અધિક છે. જેમ શ્રી શંકરાચાર્યને વ્યાસજીનો સમાગમ થયો ત્યાં શ્રી શંકરાચાર્યજી તથા શ્રીવેદવ્યાસજીનો પરસ્પર શાસ્ત્રાર્થ થયો તેમાં ગણેશજી મધ્યસ્થ થયા ત્યાંનો શ્લોક છે કે—

વ્યાસો નારાયણઃ સાક્ષાત્ શંકરઃ શંકરઃ સ્વયમ્ ।

તયોર્વિવાદે સંપ્રાપ્તે ક્રિકરઃ કિં કરોમ્યહમ્ ॥

અર્થાત્ વ્યાસજી સાક્ષાત્ નારાયણ છે. અને શ્રીશંકરાચાર્યજી પોતે શંકર છે. તે બેનો વિવાદ પ્રાપ્ત થયો. તેમાં ક્રિકર હું શું કરું ? અર્થાત્ મધ્યસ્થપણું હું શું કરી શકું, એવું ગણેશજીનું વાક્ય છે એમ તે સિદ્ધાંતવાળાઓ માને છે. માધ્વ સંપ્રદાયમાં શ્રીમઘ્વાચાર્યજીને વાયુનો અવતાર લખ્યા છે. તેવી રીતે સર્વ સંપ્રદાયવાળાઓ પોતપોતાના આચાર્યને ઇશ્વરાવતાર માને છે. તેવી રીતે સર્વ સંપ્રદાયને વેદાદિકથી પણ અધિક માને છે. અને તે પ્રમાણે માનવું તે—

યસ્ય દેવે પરાભક્તિર્યથા દેવે તથા ગુરૌ ॥

એ શ્વેતાશ્વતરની શ્રુતિ પ્રમાણે યોગ્ય છે. તેમ વેદ એ ભગવાનના નિઃશ્વાસરૂપ છે. અને નિઃશ્વાસ તો સ્વાભાવિક રીતે પ્રવર્ત્યાજ કરે છે. તે નિઃશ્વાસ કરતાં શ્રીઆચાર્ય ચરણ જે ચિંતામાં વ્યાકુલ થઈ ભગવાનનું ધ્યાન કરતા હતા, તેજ ચિંતા નિવૃત્ત કરવા માટે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પ્રકટ થઈ જે મંત્રોનો ઉપદેશ કરેલો છે તે મંત્રો સાક્ષાત્ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનના મુખારવિન્દથી પ્રકટ થયેલા હોવાથી તે વેદથી પણ અધિક માન્ય અર્થાત્ પરમ વૈદિકજ છે.

શિષ્ય—પ્રશ્ન—(૧) શરણ તથા આત્મ નિવેદન (બ્રહ્મ સંબંધ)ના મંત્રો જ્યારે વૈદિકજ છે ત્યારે તે મંત્રો વેદના અનધિકારી સ્ત્રિ શૂદ્રાદિકોને કેમ આપવામાં આવે છે ?

ગુરુ—ઉત્તર—શરણ તથા આત્મ-નિવેદનના મંત્રો સાક્ષાત્ ભગવન્મુખારવિન્દથી પ્રકટ થયેલા હોવાથી વેદ કરતાં પણ અધિકજ છે. કિંતુ તે મંત્રો શ્રીહરિએ પોતાની ભક્તિ સિદ્ધ કરવા પ્રકટ કરેલા છે, અને ભગવદ્ ભક્તિનો સર્વ વર્ણને અધિકાર છે, જેથી તે મંત્રના પણ જેટલા ભગવદ્ ભક્તિના અધિકારીઓ છે તેટલા એ મંત્રો ગ્રહણ કરવાના અધિકારીઓ છે. પરંતુ મંત્રોપદેશ ગ્રહણ કરવા આવનાર શિષ્ય વેદનો અધિકારી હોય તો ગુરુ તેને ઉપદેશ કરતી વખતે વેદના પ્રમાણના

(૬૬) શ્રી વ્રજસમ્બન્ધકાવ્યે ગુરુશિષ્યસંવાદકમ્.

અર્થનું અનુસંધાન અંતઃકરણમાં રાખી તેને ઉપદેશ કરે છે, તેથી તે મંત્ર વૈદિક ગણાય છે; જ્યારે વેદનો અધિકારીઓ સ્ત્રિ, શૂદ્ર, તથા વ્રાત્યો મંત્રોપદેશ ગ્રહણ કરવા આવે છે ત્યારે ગુરૂ પોતાના અંતઃકરણમાં સ્મૃતિ, પુરાણ, કે તંત્રનાં પ્રમાણોના અર્થનું અનુસંધાન રાખીને ઉપદેશ કરે છે તેથી તે મંત્ર ભાવનાના ભેદથી પૌરાણિક કે તાંત્રિક ગણાય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે “તત્ત્વમસિ” “અહં બ્રહ્માસ્મિ” એવો ઉપદેશ શાંકર સિદ્ધાંતમાં કરવામાં આવે છે, જે ઉપદેશ જેઓને વેદનો અધિકાર નથી તેવાઓએ રચેલા “વિચાર સાગર” તથા “વૃત્તિ પ્રભાકર” વિગેરે ગ્રંથોમાં પ્રસિદ્ધ જોવામાં આવે છે, જે ગ્રંથોને સર્વ વર્ણવાળાઓ વાંચે છે. અને તે ગ્રંથોને શાંકર સિદ્ધાંતના અનુયાયી સારા પાંડિતો પણ માનની દૃષ્ટિથી જુએ છે. તેમજ વેદનો “નમઃ શિવાય” એ વૈદિક મંત્રનો ઉપદેશ પણ શાંકર સિદ્ધાંતના આચાર્ય તરફથી જેમને વેદનો અધિકાર નથી તેવી સ્ત્રિઓને કરવામાં આવે છે, તો તે શાંકર સિદ્ધાંતના મંત્રો પણ અવૈદિક કેમ નહિં ?

શિષ્ય-પ્રશ્ન—(૭) ત્રીજા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સ્ત્રિઓએ પણ દીક્ષા લેવી જોઈએ એમ કહેવામાં આવ્યું પરંતુ “પતિ રેવ ગુરુઃ સ્ત્રિણામ્” એ વાક્યથી સ્ત્રિઓને તે

પતિજ ગુરુ છે તો પત્ની સ્ત્રિઓને ખીબા ગુરુ કરવાની આવશ્યકતા શી ?

ગુરુ-ઉત્તર—આપના વાક્યનો અભિપ્રાય એમ સમજવાનો છે કે-સ્ત્રિઓને પતિ એજ ગુરુ એટલે પૂજ્ય છે અર્થાત્ પતિમાં સર્વોત્તમ ભાવ પતિવૃતા સ્ત્રિઓએ રાખવો જોઈએ, પરંતુ તે વાક્યનો એવો અભિપ્રાય નથી કે સ્ત્રિઓએ પતિ શિવાય દેવાદિકને માનવા નહિં અથવા પતિ પાસેજ મંત્ર લેવો કેમકે મંત્ર શાસ્ત્રમાં “ન પત્ની દીક્ષયે - મર્ત્તા” અર્થાત્ પોતાની સ્ત્રીને તેના પતિએ દીક્ષા અર્થાત્ મંત્રોપદેશ નહિ કરવો જોઈએ એમ સ્પષ્ટ નિષેધ કરેલો છે, માટે સ્ત્રિઓએ ભક્તિની સિદ્ધિ માટે મંત્રોપદેશ લેવા ખીબા ગુરુ અવશ્ય કરવાજ જોઈએ.

इति श्री शुद्धाद्वैतं सम्प्रदाय विदुषा ज्योतिर्विदुष नामक.

पण्डित हरिजीवनात्मज ज्येष्ठाराम शास्त्रि संगृहीतः

पश्चोत्तर रूपोऽयं गुरु शिष्य संवादः

समाप्तिमगमत् ॥

॥ अथ सिद्धान्तः, रहस्यम् ॥

- श्रावणं स्यामले पक्षे षोडश्यां महाविधिः,
साक्षाद्भगवता प्रोक्तं तदक्षरं उच्यते. १
- प्रहसं धरणीत्सर्वेषां देहवयोः;
सर्वं दोषं निवृत्तिर्हि दोषाः पञ्चावधाः स्मृताः २
- सहस्रं देशकालोत्था लोकवेदं निरूपिताः;
संयोगजः स्पर्शजश्च न भन्तव्याः कथंचन. ३
- अन्यथा सर्वं दोषाणां न निवृत्तः कथंचन;
असमर्पितवस्तूनां तस्माद्वर्जनायरेत् ४
- निवेदिभिः समर्प्यैव सर्वं कुर्यादिति स्थितिः
न मतं देवदेवस्य साभिभुक्तसमर्पणम् ५
- तस्माद्वै सर्वकार्ये सर्ववस्तु समर्पणम्;
हृत्तापहृत्वर्यनं तथा च सकलं हरैः ६
- न आद्यमिति वाक्यं हि विज्ञानमर्गपरं मतम्;
सेवकानां यथा लोके व्यवहारः प्रसिद्धयति. ७
- तथा कार्यं समर्प्यैव सर्वेषां प्रहृता ततः
गंगात्वे सर्वदोषाणां शुद्धिदोषादिवर्जना. ८
- गंगात्वेन निरूप्या स्यात्तद्वदत्रापि यैव हि;
॥ धीमहि श्रीमद्विष्णवे नमः ॥

શ્રીવલ્લભાખ્યાન મુળ પુરૂષ (ગુજરાતી)	૦-૧-૦
શ્રીવલ્લભાખ્યાન મુળ પુરૂષ (મજલાયા)	૦-૨-૦
શ્રીયમુનાજીનાં ૪૦ પદ (મજલાયા)	૦-૨-૦
૨૩ વનવાત્રાનું ઘોળ (મજલાયા)	૦-૧-૩
૨૪ શ્રીગિરિરાજભૂષણ ગ્રન્થ સદીક	૦-૧૦-૦
૨૫ શ્રીગોકુલેશ્વરનું જીવનચરિત્ર (જે ભાગમાં, સંપૂર્ણ માળાપ્રસંગ સાથે)	૪-૦-૦
૨૬ શ્રીહરિરાયજી દ્વારા બહેરસિક્ષાપત્ર (મૂળ શ્લોક સાથે ગુજરાતી ટીકા ૪-૦-૦	
૨૭ તીર્થયાત્રાનો હેવાલ (આખા હિંદુસ્તાનમાં આવેલાં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનાં સખળાં તીર્થોની સંપૂર્ણ માહિતીવાળું)... ..	૩-૦-૦
૨૮ ભાવસિન્ધુ મજલાયા	૧-૪-૦
૨૯ નિજવાર્તા, ધરવાર્તા, બેઠક ચરિત્ર, શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગુસાંઈજી, શ્રીગોકુલનાથજી, શ્રીહરિરાયજી વગેરે બાળકોની બેઠકો તથા શ્રીનાથજીની ચરણચોટી, બેઠકોના વર્ણન સાથે.	૩-૮-૦
૩૦ શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્ર સદીક	મફત
૩૧ શ્રીપુરુષોત્તમ સહજનામ સ્તોત્ર મુળમાત્ર	૦-૨-૦
૩૨ શ્રીવલ્લભાષ્ટક સંસ્કૃત ટીકાના આધારે ગુજરાતી ભાષા-ન્ટર, શ્રી ચતુઃશ્લોકી ગ્રન્થની ટીકા સાથે	૦-૧-૦
૩૪ શ્રીઅષ્ટાક્ષરનિરપણ. અષ્ટાક્ષર મહામંત્ર તેના ઉપર શ્રીગુસાંઈજીની ટીકાના આધારે ગુજરાતી ભાષાન્ટર	૦-૧-૦
૩૫ પંચામૃત	૦-૮-૦
૩૬ રાસપંચ્યાયી (નંદકાસજી દ્વારા રામમાં)	૦-૨-૦
૩૭ શ્રીગિરિધરજીનાં કાંકરોલીવાળાનાં ૧૨૦ વચનામૃત (છપાય છે)	૩-૦-૦
૩૮ પોડશ ગ્રન્થો ધણા મોટા અક્ષરથી "	૦-૮-૦
૩૯ બસોળાવન વૈષ્ણવી વાર્તા અનેક ટીપ્પણ, ટીકા સાથે ગુજરાતી ભાષામાં ... છપાય છે.	૬-૨-૦

રીચીરોડ, પતાસાની યોગ પાસે, ૧ લાલુભાઈ જમનલાલ દેસાઈ
 નં. ૧૧૦, મેડા ઉપર-અમદાવાદ.) બ્યવસ્થાપક-શ્રીચક્ષિત્રમન્યમાળા'નાર્ચક,

સ્વરૂપદર્શન. (આવૃત્તિ ૪ થી)

આ પુસ્તક શ્રીનાથજી આદિ સાત સ્વરૂપ, શ્રીમદ્ શ્રીગુણાંકજી, સાતલાલજી, આદિમણી પ્રાચીન અને હાલ જૂન નિરામતા ધણા શ્રીગોસ્વામી જાળોદાના ઉત્તમોત્તમ, સુંદર, દેહી ચીત્રો મળી લગભગ ૨૪૦ સ્વરૂપના ચિત્રાનું એક સુંદર વાને આલ્પમ સારા હિચી ભતના આર્ટપેપર ઉપર છપાવે ખરચે, અને અત્યંત પરિશ્રમે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ થયા પછી શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીગિરિધર મહારાજ શેરમઢવાળાની આજ્ઞાનુસાર તે તેમણે કરેલી મુચના ખૂટતાં ચીત્રો મહાન ખરચે તૈયાર કરાવી પોતે બતાવેલા પ્રમાણે ચીત્રો ગોઠવી તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. જેથી દરેક વે આ પુસ્તક મંગારી તેમાં આપેલાં ચીત્રજીનાં દર્શનનો લાભ ચુકવું નહિ. સુંદર દેહીપ્રમાન ખાદીનું શુદ્ધ પાકું પુકું આવ્યું છે. છતાં ચોખ્ખાવર માત્ર નહીં જેસીજ દ્રવ્ય રૂ. ત્રણ રૂપીઆ રાખવામાં આવી છે.

આ તથા અમારાં બીજાં પુસ્તકો મળવાનાં

૧ લલ્લુભાઈ હગનલાલ દેસાઈ સીચીરોડ, પતાસાની પોળ પાસે, નં. ૧૧૦, મેડા ઉપર	...	...	અ
૨ પ્રસિદ્ધ બુકસેલરો	...	...	અ
૩ શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય	...	...	ન
૪ ચુનીલાલ મુખ્યાસાંકર સર્મા. બુલેશ્વર મહારાજનો બોમ્બાડો, મોડું મંદિર.	...	...	મું
૫ મહંજી જુડાલાલ (મુમઢવાલા)	...	...	શ્રી
૬ શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય	...	...	કર

આ પુસ્તક શ્રી. સોમાલાલ મંગરદાસે ધી ગુજરાત પ્રોન્ટિંગ પ્રેસ ડે. પાંચકુવા, વાર રસ્તા-અમદાવાદ. અને દેસાઈ લલ્લુભાઈ હગનલાલ, ડે. સીચીરોડ, પતાસાની પોળ પાસે નં. ૧૧૦, મેડાઉપર-અમદાવાદ.

